

מאמר מערכת

בראש השנה יכתבון וביום צום כיפור יחתמו. כמה יעברון וכמה יבראון. מי יחיה ומי ימות. מי בקיצו ומי לא בקיצו. (מתוך המחזור לר"ה).

ביום הדין הגדול והנורא שופט הי"ת ומעביר ופוקד נפש כל חי. וזהו גזר הדין לאדם הפרטי באשר הוא. וגם הציבור נידון כאומה. מה המצב שישרור בכל מדינה ומדינה. וכמו שאנו אומרים בתפלת מוסף לראש השנה. "ועל המדינות בו יאמר אי זו לחרב. אי זו לשלום. אי זו לרעב. אי זו לשבע". ואם בשאר מדינות העולם כך, בארץ ישראל אשר עיני ה' אלוהיך בה על אחת כמה וכמה שצריך זהירות יתירה בקיום המצוות, שבתוך ארמונו של המלך אנו שוכנים.

בימים אלו של חודש הרחמים והסליחות, מלאו 43 שנה לפטירתו של הגאון רבי בן ציון מאיר חי עוזיאל זצ"ל הראשון לציון והרב הראשי לישראל. שנלב"ע ביום כ"ד אלול תשי"ג. על שמו של הרב זצ"ל נקרא מושב "בית עוזיאל" שבימים אלו מלאו לו 40 שנות קיומו. וראינו לנכון להביא בפתח השער מש"כ הרב זצ"ל אודות הגמול שניתן לעם ישראל היושב בארץ ישראל וז"ל:

ארץ ישראל שנתנה לנו לנחלה מאת אלקי עולם שהוא אלקי ישראל היתה וכן תהיה לעולם. ארץ הגמול לישראל לפי מעשיהם, וכן נאמר: "אם בחקותי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אותם ונתתי גשמיכם בעתם. ונתתי שלום בארץ וגו'. ורדפתם את אויביכם. ונתתי משכני בתוכם. והתהלכתי בתוכם והייתי לכם לאלקים ואתם תהיו לי לעם. ואם לא תשמעו וכו' והארץ תעזב מהם" וכו' (ויקרא כו). "והיה עקב תשמעון את המשפטים האלה ושמרתם ועשיתם אותם ושמר ה' אלקיך וכו', והיה אם שכוח תשכח את ה' אלקיך וכו', עקב לא תשמעון" (דברים ז, יב - ח, ב). "העידותי בכם היום את השמים ואת הארץ החיים והמות נתתי לפניך הברכה והקללה ובחרת בחיים למען תחיה אתה וזרעך, לאהבה את ה' אלקיך לשמוע בקולו ולדבקה בו, כי הוא חיידך ואורך ימך לשבת על האדמה אשר נשבע ה' לאבותיך לאברהם ליצחק וליעקב לתת להם" (דברים ל, יט - כ).

וכל הגמול הזה הוא לכלל האומה ולא ליחידים ממנה. וכן כתב הרמב"ן ז"ל: אלו הברכות שברשה הזאת הן כלליות בעם, והן בהיות כל עמנו כולם צדיקים, ולכך יזכור תמיד בכאן: ונתנה הארץ יבולה וכו', וכבר בארנו כי כל הברכות האלה כולן נסים, אין בטבע שיבאו גשמים והיה השלום לנו מן האויבים ויביא מורך בלבכם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החקים והמצוות, ולא שיהיה הכל הפוך מפני זרענו השנה השביעית, ואעפ"י שהם נסחים נסתרים שעולם כמנהגו נוהג עמהם, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ וכו', אבל שתהיה ארץ אחת כולה ועם אחד תמיד ברדת הגשם בעתו ושוכע ושלום ושלום ובריאות וגבורה נשברין האויבים בענין שאין כמוהו בכל העולם יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת, ועל כן אמר: "וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך" (דברים כה, י), והפך זה יהי בקללות בעונש הארץ וכו', יתמהו כל הגוים וישאלו: על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת, כי כלם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת וכו', וטעם "והתהלכתי בתוכם" שתהיה הנהגתי בכם מפורסמת כמלך מתהלך בקרב מחנהו מספיק להם כל צרכם (רמב"ן דברים כו, יא - יב).

מכלל הדברים למדנו תגמולי האומה הישראלית קשורים כשלהבת בגחלת בארץ ישראל, שהיא מקור השפע והברכה לגוף ולנפש בעולם הזה, והיא מביאה לידי עולם הבא.

(הגיוני עוזיאל פרי' ל"ז).

יהי רצון שיהיו דברי הרב נר לרגלנו ונקפיד ונתמיד בקיום מצוות התורה בכלל, ובמצוות התלויות בארץ ישראל בפרט. ובכך נזכה לשבת על האדמה שנשבע ה' לאבותינו לאורך ימים. ולקיים בה כל המצוות מן התורה.

גליון מס' 8 עוסק:

מעשר עני: דרכי ההקנאה בפועל לעניים - בדין זה קיבלנו את תשובתו של מו"ר מורה דרכו של המכון הגרש"ע עמאר שליט"א. המשך קיצור ההלכות הלכה למעשה - מאת יו"ר המכון הרש"ז רווח שליט"א.

איסור חדש: פרק שלישי מסידרת המאמרים בנושא זה מאת הרב אליהו אלהרר שליט"א.

ארבעת המינים: בדינים שונים של כשרות ד' המינים מאת רבני המכון.

**בברכת
גמר חתימה טובה
המערכת**

מידע הלכתי

א. בימים אלו שמגדלי האתרוגים מפנים הרבה מתשומת לבם למטעי האתרוגים שברשותם, עליהם להשגיח ולבדוק באם יצאו יציאות חדשות מתחת לפני האדמה, וכדרכם של עצי אתרוג. ואם אכן יצאו, עליהם לסמנם ע"מ שידעו ויכירו את היציאות החדשות, כיון שצריך למנות להם שנות ערלה מחדש. וכמו שפסק הרמב"ם בהל' מע"ש ונט"ר (פ"י הי"ט). ואמנם אם יצאו היציאות החדשות מהגזע עצמו מעל פני האדמה, פטור מן הערלה. ועי"ש למרן בכ"מ שביאר ע"פ הגמ' בב"ב, שכל שרואה פני חמה, נקרא עולה מן הגזע, וכל שיוצא ממקום שאינו רואה פני חמה, דינו כעולה מן השרשים.

ב. נוהגים המקפידים, להפריש תרומות ומעשרות מאתרוגים באופן שלא ישאר באתרוג כל חלק מהמעשרות. שהנה בדרך כלל אין אנו נוהגים לתת את המעשר ראשון ללוי, ואפי' בטבל ודאי, שאנו אומרים ללוי הבא ראייה שאתה לוי (עי' מש"כ בתנובות שדה גליון מס' 6 עמ' 34). [ובפועל המעשר נשאר בתוך הפירות, והישראל אוכל אותו לאחר קריאת שם כדין]. וכתבו האחרונים, שנמצא שיש בתוך האתרוג חלק השייך ללוי, ואפשר שחסר בדין "לכם". (ועי' במאמרו של הרב אליהו ראש נר"ו לקמן, מש"כ בשם התוס' בסוכה ובפסחים עי"ש). ואמנם כל חומרא זו יש לנהוג משום דין "לכם" ודין זה אינו נוהג אלא ביום הראשון ולא בשאר ימים לכו"ע (וגם לדעת הר"מ ועי' במאמר הנ"ל). וא"כ בשנה זו שנת התשנ"ז, שיו"ט ראשון חל בשבת, ולא נוטלים לולב ומיניו אלא בא' דחיה"מ אין צורך לנהוג בחומרא זו.

**שניאור ז. רווח
יו"ר המכון**

הגאון רבי שלמה עמאר שליט"א
 אב בית הדין הרבני פתח תקוה

דרכי הקנאה במעשר עני באופן מעשי

מבוא:

הן קרבה שנת המעשר עני בשנה זו התשנ"ז הבאה עלינו לטובה, ופנה אלי כב' ידידי וחביבי הרב דבית עזריאל הרה"ג שניאור זלמן רווח שליט"א, יו"ר "המכון למצוות התלויות בארץ". שרוצה להחזיר עטרה ליושנה. בענין מעשר עני שתקיים מצותו כהלכתה שיפרישו אותו ויגיע לידי עניים, ובימינו בודאי אין שייכות שיבואו עניים לשדות לקחת את המעשר עני, אלא הדרך הטובה והישירה היא, שבעל השדה ישלים המצוה היקרה הזאת, והוא יטפל בפרי או בירק של מעשר עני, למוכרם ולתת תמורתם לעניים. אלא דבזה אינו מקיים מצות הנתינה לעני שצריך לתת את פירות המעשר גופם לעני, וכאן הוא נותן להם את דמיהם, וידועה ומפורסמת היא תשובתו הרמת'ה של מהר"י קורקוס ז"ל, והיא לו נדפסה בשו"ת הרדב"ז ז"ל (ח"א סימן ש"מ) שדן במה שנהגו בקצת מקומות ששוחטים כבש או עז, ומוכרים אותו לזרים עם מתנותיו (זרוע לחיים וקובה). ואח"כ נותן לכהן פרוטה בעד המתנות ודמה לי הן ומה לי דמיהן, והאריך בראיות וסברות שאסור לעשות כן אלא בעינן שיתן להם את המתנות עצמם. ונראה דה"ה נמי במעשר עני שצריך לתת המעשר עצמו לעני ולא דמיו. וכן ראיתי בחזו"א מעשרות (ח סק"ה) וגם בספר דרך אמונה (מתנו"ע פ"ו סק"ד) להגר"ח קנייבסקי שליט"א.

אלא שיש מקום לדמות נידון זה למ"ש הרמב"ם ז"ל בהלכות ביכורים (פ"ט הט"ז) וז"ל מקום שאין בו כהן מעלה המתנות בדמים ואוכלן, מפני הפסד כהן ויתן הדמים לכל כהן שירצה. והיא ברייתא בס"פ הזרוע (חולין קל"ד ע"ב) ע"ש. וה"נ אע"פ שיש עניים כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מ"מ הרי הוא כמו שאיננו כאן, שאין עניים שיבואו לשדות לחפש מי גמר מלאכתו היום בשדה, ומרח את פירותיו והפריש מעשרותיו כדי ליטול מהם את חלקו המגיע, ונמצא שבפועל הוא מקום שאין שם עני, וע"כ יעלה אותם בדמים, ויאכלן או ימכור אותם הפירות, ויתן דמיהם לפי שווין לעני. (וכמובן אחר שינכה את מה שהוציא עליהם באריזה ובהובלה וכו').

המלוח מעות את העני:

וכפי ששמענו שיש מקומות שתיקנו שבעל השדה יתן הלוואה לעני לפני שהפריש מעשרותיו, ואח"כ הוא מפריש עליהן מחלקן. וכן ראיתי בכרם ציון על הלכות תרומות בהלכות פסוקות (פרק מ"ב סעיף יח) ע"ש. והיא משנה שלימה במסכת גיטין (ל' ע"א) המלוה מעות את הכהן ואת הלוי ואת העני להיות מפריש עליהן מחלקן, מפריש עליהן בחזקת שהן קיימין ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני. ובגמרא שם שאלו, ואע"ג דלא אתו לידיה. ופירש"י ז"ל שם, וכיון דלא מטו לידיה מאן זכי ליה להאי כהן, והיאך יצא ידי נתינה. עכ"ל. אמר רב במכירי כהונה ולויה, (פירש"י ז"ל, דאינו רגיל לתת תרומות ומעשרות אלא לכהן זה, הילכך כיון דמילתא דפשיטא היא, דלדידהו יהיב להו, אסחי להו שאר כהני דעתייהו והוה כמאן דמטו לידייהו דהני.) ושמואל אמר במזכה להם ע"י אחרים. (ופירש"י ז"ל, כשמפריש מוסר המעשרות ביד אוהבו, ואומר זכי במעשר זה לפלוני לוי, והוה ליה כמאן דמטא לידיה, וחוזר ומחזירין לו.) עולא אמר הא מני רבי יוסי היא דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה (ופירש"י ז"ל מפני תקנה עשו כן, וע"ש.) כולהו כרב לא אמרי במכירי לא קתני, כשמואל לא קאמרי במזכה לא קתני, כעולא נמי לא אמרי כיחידאה לא מוקמינן. ע"כ מהגמרא. וכתבו התוספות שם ד"ה כיחידאה, אע"ג דשמואל פסיק בב"מ (י"ב ע"א) כרבי יוסי דעשו שאינו זוכה כזוכה, מ"מ מסתבר ליה לאוקמי מתניתין אפילו כרבנן. עכ"ל. ונראה מדבריהם של התוס' דבאמת הלכה כרבי יוסי, ומ"ש כיחידאה לא מוקמינן הוא רק לומר דרוצים להעמיד סתם משנה גם אליבא דרבנן, ולא משום שאין הלכה כיחידאה בזה.

שיטת הרמב"ם אם צריך נתינת המתנות או די בנתינת המעות:

ואולם רבינו הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר (פ"ז הלכה ה', ו') לא פסק בזה כרבי יוסי שכתב, המלוה מעות את הכהן וכו'. מפריש על אותן המעות מחלקן וכו'. ובהלכה ו' שם כתב, מפריש תרומה או מעשר ראשון או מעשר עני מפירותיו, ומזכה בהן ע"י אחר לאותו כהן או הלוי או העני שהלויים. ואם היו רגילין ליטול ממנו והוא רגיל שלא יתן אלא להן, א"צ לזכות ע"י אחר. ואחר שהפריש מחשב כמה שוה זה שהפריש, ומנכה מן המלוה עד שיפרע כל חובו. ומוכר התרומה לכל כהן שירצה, ואוכל המעשרות. עכ"ל. נמצא שהוא ז"ל פוסק כרב שמואל דס"ל דלא פליגי לדינא אלא רק באוקימתא דמתניתין הוא דפליגי, ומודה רב דאם זיכה להם ע"י אחר דמהני גם בלא מכירי כהונה, ומודה שמואל במכירי כהונה דא"צ לזכות ע"י אחר. ומיהו מ"ש כולהו כעולא לא אמרי כיחידא לא מוקמינן. נראה דאינו מפרש לה כפירוש התוס' הנז', אלא כפשוטה דאין הלכה כיחידא. (ועיין עוד מזה להן בעה"ו), ומשום כך הוא מצריך שיזכה להם ע"י אחר או במכירי כהונה דוקא.

ולכאורה נראה דגם אם יתן לו מעות לא סגי בהכי, עד שיזכה לו את הפירות של המעשר גופם ע"י אחר. [ועיין בקהילות יעקב על מסכת גיטין סימן כ' אות ב', שמיישב בטוטו"ד למה בעינן דוקא ע"י אחר ולא סגי שיזכה לו הוא עצמו, והרי המעשרות אינם שלו. וע"ש.] או במכירי כהונה שהוא רגיל לתת רק לו בלבד, אבל בלא"ה לא סגי אפילו נתן לו המעות, דבעינן שיתן לו את הפירות עצמם, ולא סגי בדמיהן.

שיטת מהר"י קורקוס:

ובאמת כן הוא דעת מהר"י קורקוס ז"ל בתשובתו הנזכרת, שהביא דברי הרמב"ם ז"ל בהלכות ביכורים (פ"ט הט"ז) הנז' דבמקום שאין כהן, מעלה אותם בדמים ואוכלו מפני הפסד כהן. ודייק מזה דאם יש כהן לא סגי שיתן דמיהם לכהן, אלא הן ולא דמיהן בעינן. ועוד למד מזה דדוקא להעלותם בדמיהם בשוויים, ולא בפרוטה בעלמא, שלא כמו שנהגו באיזה מקומות, ודייק גם מרש"י בחולין (קל"ד ע"ב) דבעינן שומא מעולה, אבל בפחות מכאן איכא גזל השבט. עוד דייק מהרמב"ם ז"ל, דדוקא לשום אותם תחילה ואח"כ אוכלן, אבל לא אוכלן ואח"כ לשום אותם בדמים לא. וע"ש שהאריך בזה מאד בראיות רבות כיד ה' הטובה עליו וע"ש.

שיטת הרדב"ז:

ואולם רבינו הרדב"ז ז"ל כתב עליו בזה"ל, אבל מוטל עלי לקיים המנהג ואומר דסמכו להם על בעל ההלכות שכתב וז"ל, ואי ניחא לכהן למשקל בישראל חלופי מתנות הרשות בידו. עכ"ל. ומינה נמי דאי ניחא ליה למשקל דמיהו הרשות בידיהו דמה לי הן ומה לי דמיהן, ומינה נמי דאי ניחא למשקל פחות כדי שיהיה רגיל אצלו הרשות בידו. וכל אותן סוגיות (דמייתי הר"י קורקוס ז"ל) דמשמע מינייהו דבעי נתינה ממש, ה"מ היכא דלא ניחא ליה, או דלא ידעינן אי ניחא ליה או לא, אבל אי איתיה קמן ואמר דניחא ליה בדמיהן הרשות בידו, ויצא ידי נתינה. וכ"כ חכם גדול מקובל שמו רבינו יעקב שהיה שואל שאלות מן השמים ואמרו שהוא ר"ת, וז"ל ועוד שאלתי על מתנות כהונה הם זרוע וכו', שרוב העולם אין חוששין עליהם ליתנם לכהנים לא הן ולא דמיהן וכו'. השיבו קום לך מה אתה נופל על פניך וכו'. הרי לך בהדיא כי לא נסתפק אלא מפני שלא היו נותנים כלל, לא הן ולא דמיהן, אבל אם היו נותנים דמיהן לא היה מסתפק כלל. עכ"ל.

שיטת מהר"י חגיז:

וכן ראיתי בהלכות קטנות למהר"י חגיז ז"ל ח"ב (סימן ק"ע), שהביא המנהג הנ"ל כדבר פשוט ולא העיר עליו דבר, שנשאל שם אם יש לחוש למה שכתבו בתרגום שני (דברים י"ח) בפירוש לחיים, לועא עלאה ולועא תתאה, והשיב בזה"ל, לא דאתא מעשה כאן, כי הכל פודין אותם במה שנותנים פרוטה לכהן, ומדתנן איזהו הלחי וכו'. עכ"ל. נמצא שגם בימיו נהגו כן.

שיטת המחנה אפרים:

וגם הגאון מחנה אפרים ז"ל בהלכות זכיה ומתנה (סימן ט') כתב וז"ל. במה שנוהגים שמי שיש לו מתנות ליתן לכהן, שאומר לכהן הילך וזו בשביל המתנות שיש לך אצלי. ולפעמים הכהן מוחלם לישראל בלא דמים, וכל זה קודם שבאו לידי הכהן, לע"ד נראה דלא עבדי שפיר, שכל זמן שלא באו לידי הכהן עדיין לא זכה בהן הכהן כדי שיוכל למחול לישראל או למוכרם. וע"ש שהאריך בזה בחריפות ובקיאיות כדרכו בקדש. ואע"ג דערער על המנהג, המעיין בדבריו יראה לנכון שהקפתו היא על כך שלא נהגו לתת את הערך האמיתי של המתנות לכהן, ובפירושו כתב כמה פעמים שם שאם נותן הדמים בשווי האמיתי של המתנות מהני, ואפילו לא זיכה לו המתנות גופן יצא ידי מצות נתינה דמה לי הן מה לי דמיהן וע"ש. (ועוד נשוב לדבריו ז"ל).

דעת הפר"ח והחיד"א ויד אפרים ומסקנת הדברים:

ומ"מ יראה דלכתחילה ודאי דעדיף לתת לו המתנות גופם (וכן נמי במעשר עני שיתן לו פירות המעשר גופם) כדי שיקיים המצוה כתיקונה אליבא דכו"ע, ובפרט שגם הרב פרי חדש ביו"ד (סימן ס"א סעיף י"א אות ט"ז) פסק כן. וכן בקדש ראיתי להגאון ערך השלחן (טייב) ז"ל חיו"ד (סימן ס"א אות י"א) שהביא דברי מהר"י קורקוס ז"ל דאם יש שם כהן ודאי דצריך לתת לו המתנות עצמם ולא הדמים, ושכ"כ גם הפר"ח, ובסוף כתב וז"ל אבל הרב מחנה אפרים בהלכות זכיה ומתנה (סימן ט') הסכים דאם נותן לכהן כל דמי המתנות יצא ידי חובת נתינה דמה לי הן מה לי דמיהן, אבל למחול קודם שיזכה בהן אין מחילתו מועלת עש"ב ועיין בס' מחבר"ר. עכ"ל.

וספר מחבר"ר על יו"ד אמ"א כעת, וראיתי בספר יד אפרים בגליון הש"ע יו"ד (סימן ס"א ס"י) שהזכיר דעת מהר"י קורקוס ז"ל שמחמיר בזה וכן הפר"ח [אלא שכלל עמם גם את הרב מחנה אפרים בחדא מחתה, ובמחכ"ת לא החמיר המחנ"א אלא במה שאין נותנים את דמיהם ממש רק מסתפקים בפרוטה אחת, אבל אם נותן לכהן את שוויים סגי בהכי לדעת המחנ"א]. עו"כ שהרדב"ז ז"ל הביא ראיות לקיים המנהג, וכתב שהרב מחזיק ברכה גימגם על הרדב"ז ז"ל וכתב בסוף, שבירושלים וחברון נתבטל המנהג הזה, ואדרכה משתדלים לקנות גדיים, כדי לקיים מצוה זו ולא זולת, וכן ראוי לעשות לחזור ולקיים המצוה כהלכתה, ונתן לכהן הזרוע והלחיים והקיבה ביראה ואהבה ושמחה רבה עכ"ל. עו"כ וע"ש בתשובת הרדב"ז שהביא מבה"ג שכתב דאם ניחא לכהן למשקל בישראל חילופי מתנות הרשות בידם, ומחזיק ברכה כתב דאפשר ר"ל דאחר שזכה במתנות מחליפם בכשר, ובהא דוקא שפיר דמי עכ"ל, וכתב עליו הרב יד אפרים ז"ל, ולענ"ד אין לשונו משמע כן, וגם דמאי קמ"ל דהא רשאי למוכרם. עכ"ל. ובאמת היא הערה חזקה ונכונה, וממילא

הדרא ראיית הרדב"ז ז"ל מבה"ג למקומה, דיכול לתת לכהן את דמיהם ויוצא בזה ידי חובתו. אך מ"מ דעת האחרונים שלכתחילה יתן את המתנות עצמם, וכן ראיתי בכף החיים (סופר) (סי' ס"א אות ג"ן) הביא תשובת מהר"י קורקוס ז"ל הנ"ל, וכתב שכן כתב הפר"ח (אות ט"ז), דאם יש כהן מילתא דפשיטא שצריך ליתן לו המתנות בעצמם ולא דמיהם, ומה שנוהגים לשום אותם בדמים ולתת הדמים לכהנים מנהג משובש הוא וראוי לבטלו, והובאו דבריו במחבר"ר (אות י"ט), וכתב וכ"ש אם נותן פרוטה לכהן, ולפעמים הכהן מוחלם בלא דמים קודם שבאו ליד כהן, דודאי לאו שפיר עבדי. עכ"ל. עו"כ שהמחבר"ר העיד שכיום בעה"ק ירושלים ת"ו ובעה"ק חברון ת"ו נתבטל המנהג הזה. וכו'. (וכמ"ש הרב יד אפרים שהבאתי לעיל) והביא דבריו זב"צ אות ל"ה. עכ"ל. ובאמת שכן ראוי והגון לנהוג לכתחילה גם בנ"ד, לתת המעשר עני עצמו לעני, או לכל הפחות לזכות לו אותם פירות גופם ע"י אחר, ואח"כ יכול לקחת אותם לעצמו על חשבון ההלוואה שהלוה לו לפני כן.

שאי"צ נתינת המעות מראש:

ואולם לפני עניות דעתי נראה דאין צורך שילווה לו הכסף לעני מקודם, והמשנה לא אמרה את זה

כתקנה, שרק כך ניתן להסדיר ענין התרו"מ ומעשר עני, שהרי בזמנם היו באים העניים ונוטלים איש חלקו, וכן נמי בלויים וכהנים, או שבעל השדה היה מחלק המתנות למכיריו וכן על זה הדרך, רק המשנה באה לחדש, שאם עשה מישהו דבר זה, יכול הוא לעשר על סמך אותה הלואה מחלקו של הכהן ההוא, ולא חיישינן שמא מתו הכהן או הלוי, וכן נמי לא חיישינן שמא העשיר אותו עני. וזה דומה למשנה שלפני כן (שם כ"ז ע"א) המביא גט והניחו זקן או חולה נותנו לה בחזקת שהוא קיים. (ולא חיישינן שמא מת ובטלה שליחותו), עוד אמרו שם, בת ישראל הנשואה לכהן והלך בעלה למדינת הים, אוכלת בתרומה בחזקת שהוא קיים. השולח חטאתו ממדינת הים, מקריבין אותה בחזקת שהוא קיים. ע"כ. וה"נ אמרו שמפריש עליהם בחזקת שהן קיימין, ואינו חושש שמא מת הכהן או הלוי או העשיר העני, ועוד כתבה המשנה שם שאם מתו צריך ליטול רשות מן היורשים וכו'. וע"ש. הרי זה ברור לפנינו שבאו לחדש את הדין הזה דגם בזה לא חיישינן שמא מת. אבל לא באו לומר דרך בדרך זה הוא דאפשר להפריש המעשרות ולתת תמורתם לכהן או לעני, דאדרבה אם יזכה לאותו העני את פירות המעשר עני, ואח"כ יקח אותם לעצמו ויתן לו את דמיהם בודאי שזה עדיף טפי דבזה שהוא נותן לו כעת את דמיהם, כפי שהם שוים אפשר דזה מהני גם בלא שיזכה לו את הפירות, ומקיים מצות נתינה וכמ"ש המחנ"א הנז'. ואם גם מזכה לו קודם ואח"כ מוכר אותם בודאי ובודאי דלית מאן דפליג שזה היותר מעולה, אא"כ יאמר העני בפירוש שאינו מעונין בדמים אלא בגוף הפירות. (ואם יש תקנה במשנה זו, הרי התקנה היא שיוכל העני או הלוי להשיג הלואה, ועיין בחידושי הרשב"א ז"ל שם, אבל לא ר"ל דרק באופן זה אפשר לתת מעשר עני ושאר מעשרות.)

הצעת דרך הקנאה הלכה למעשה:

וע"כ החלטנו בעה"ו למנות גבאי של צדקה שהוא עוסק בזה שנים רבות באמונה, וממנים אותו ע"י ב"ד שיהיה גזבר של העניים, ואליו יתנו המעשר עני אותם חקלאים ובעלי מרכוזים סיטונאים שיבואו עמם בדברים על דבר המצוה היקרה הזו. וכשיסכימו ויקבלו עליהם להיות מפרישים ונותנים מעשר עני כהלכתו וכתקנתו, יסכמו אתם שאת כל המעשרות יתנו לגבאי הזה, שהוא ידם של עניים, והגבאי יחלק המעשר לעניים עפ"י הוראות ביה"ד, שיגדירו מיהו הנקרא עני לענין זה, ובאמונה הוא עושה. וכל חקלאי או סיטונאי שיודיע לגבאי שיש לו פירות או ירקות של מעשר עני, יתאמו ביניהם הזמן והמקום והגבאי יבא ויקח הפירות או הירקות של המעשר ויחלקם לעניים. ובזה שמרכוזים אותם יחד והגבאי יכול לתאם עם כמה חקלאים ליום אחד, יהיה הדבר כדאי לקחת הסעה ולהוביל הכל יחד.

ואולם עפ"י רוב מעדיפים העניים בעצמם לקבל כסף בצניעה וכבוד, וע"כ רשאי הגבאי למנות את בעל השדה או את הסיטונאי להיות שליח של העניים שמיוצגים על ידו, וימכור הוא עבורם את המעשר עני. (ובזה יהיו פחות הוצאות, והוא לא מפסיד דבר, והעניים מרוויחים, וגם לא יצטרכו העניים או הגבאי יקטין את כל ההוצאות, והוא לא מפסיד דבר, והעניים מרוויחים, וגם לא יצטרכו העניים או הגבאי לטרוח עד לשדות וכו'). והנה דין השליח ידוע ומבואר היטב ברמב"ם (ריש הלכות שלוחין), וכן בטוש"ע ח"מ (ריש סימן קפ"ב) וז"ל, האומר לשלוחו צא ומכור לי קרקע או מטלטלין, או קנה לי, הרי זה מוכר ולוקח ועושה לו שליחותו, וכל מעשיו קיימין. ואין העושה שליח צריך קנין ולא עדים, אלא באמירה בעלמא בינו לבין חברו, ואין צריך עדים אלא לגלות הדבר אם כפר אחד מהם. עכ"ל. והוסיף הרמ"א ז"ל בהגה שם, שהאומר לחבירו קח סחורה זו ואני אשתתף עמך, והלך וקנאה לא יכול לחזור בו, דהוי כשלוחו. (ת' הרשב"א סי' אלף). והכא נמי יאמר הגבאי האמור לבעל השדה, וגם לסיטונאי, שימכור הפירות או הירקות של מעשר עני לסוחרים, ויתן הדמים לעניים. ונמצא כאילו שהם מכרו אותם בעצמם.

אלא דאם רוצה לצאת ידי חובת הפוסקים הנ"ל, שמחמירים ומצריכים שיתן המתנות בעצמם לכהן, וכן נמי במעשר עני שיתן גוף הפירות לעני, ולא סגי ליה בלא"ה לקיים מצות נתינה, לכאורה אינו מקיימה בזה שמינה אותו שליח למכור לו אותה סחורה, דעדיין לא זכה בה. וע"כ היותר טוב הוא שלפני שימכור את פירות המעשר עני, שיזכה אותם ע"י אחר לגבאי של העניים, שהרי בלא"ה צריך

להפריש את המעשר, ומיד כשמפריש יזכה להם את זה ע"י אחר, ואח"כ ימכור את זה בשליחותם ויחשבו הדבר היטב לנכות מזה את החלק היחסי בהוצאות ההובלה וכו', ויתן להם את הנותר במושלם.

ואולם רוב החקלאים אינם מבינים בזיכוי ע"י אחר ובדרך הקנין, ועלול הדבר להיות למכשול שיגרום שימנעו מקיום מצוה יקרה זו, ולענ"ד הדבר ברור שזה יפריע מאד, ואכמ"ל בזה. ומה גם שעפ"י לא מצוי עמו איש ישראלי אחר שיזכה להם על ידו כי הפועלים רובם נכרים כידוע. וע"כ נלע"ד דדי לנו להצריך זיכוי אצל הסיטונאים, ששם מתבצע המעשר ע"י המשגיח שהוא מבין בדבר הלכה, ואפשר להראות לו כדת מה לעשות שתהיה המצוה עשויה על צד דלכתחילה לצאת יד"ח על הדעות, אבל לגבי החקלאים עצמם שצריכים להסביר להם ערך המצוה, וללמדם איך לקיים אותה להלכה ולמעשה, נקיים בהם "תפסת מועט תפסת" ודי להם שיפרישו את המעשר עני, או רק יקראו לו שם ויקבעו מקומו, וימכרו אותו עם שאר הפירות, ואח"כ יבואו חשבון לחשב את שווי של המעשר עני, ואת זה יתנו לגבאי של העניים ותבא עליהם ברכת טוב. ואע"ג דבעינן שיתן לו המעשר עצמו מ"מ יש לי בזה כמה טעמים לומר דיוצא בזה ידי נתינה גם בכה"ג.

כשנותן דמי המעשר במילואן חשיבא נתינה מעליא:

ותחילה נימא דיש לנו לסמוך בזה ע"ד הרדב"ז ז"ל שקיים את המנהג ההוא וכתב דיש להם על מה שיסמכו, ואע"ג דמרן החיד"א ז"ל במחבר"ר ערער על הראיה של הרדב"ז מדברי בה"ג, כבר עמד עליו הרב יד אפרים ז"ל ויישב את ראית הרדב"ז ז"ל וכמ"ש לעיל, וכאמור שגם הרב הלק"ט ז"ל הביא המנהג ההוא כדבר פשוט ולא העיר בו מאומה. ואע"ג דמרן החיד"א ז"ל זם כתב שחזרו לנהוג בירושלים וחברון לתת המתנות וכנ"ל, הנה אין הספר בידי כעת, ואולי עיקר הקפידא במנהג ההוא היה משום דלא נתנו לכהן אלא פרוטה, וגם קדמו ומכרו הבהמה עם המתנות, ואח"כ פייסו לכהן בפרוטה, וי"ל דאם היו נותנים את השווי האמיתי שלהם והיו מסכימים ע"ז עם הכהן לפני המכירה, ובפרט כנ"ד שהעני ממנה את בעל השדה להיות שלווחו למכור את המעשר בשבילו, נלע"ד דגם הם וגם הרב פרי חדש יודו דשפיר דמי. והמעייין היטב בדברי מהר"י קורקוס ז"ל בתשובה הנזכרת, יראה דאע"ג דכתב שצריך לתת המתנות עצמם, מ"מ עיקר קפידתו על המנהג היה בזה שנתנו רק שו"פ לכהן ולא היו מדקדקין כלל בשווי של המתנות, וגם זאת שלפעמים היה מתביש ומוחל להם על המתנות, ועוד דהיו תחילה מוכרים וגומרים, ואח"כ באים לכהן לפייסו בפרוטה, ואע"ג ואפשר שאם היו מתקנים שני דברים אלו וכמו בכה"ג דנ"ד, אפשר שהיה מסכים למנהג. ואפילו תימא שגם בזה לא היה מתרצה, מ"מ יש לנו על מי לסמוך והוא הגאון מחנה אפרים דהסכים מיהא על זה שאם נותן השווי האמיתי של המתנות לכהן דחשיב נתינה גמורה דמה לי הן ומה לי דמיהן. וגם הרב ערך השלחן הביא דבריו לבסוף, ואע"ג דלכתחילה ודאי ראוי להחמיר בזה ולחוש לדעת החולקים, וכמ"ש כבר לעיל. מ"מ בנידוננו שכפי הנראה כמעט אין לנו אפשרות אחרת זה טוב ועדיף, ואולי כו"ע יודו בכה"ג דחשיבא נתינה מעליא.

ועיין במחנ"א הנז' דמתחילה כתב, דאפשר דגם אם הכהן מוחל לו על המתנות ג"כ מהני אע"פ שעדיין לא באו לידי הכהן, דמוכח בגמ' דמכירי כהונה לכו"ע יוצא ידי נתינה, ופירש בהגהות אשרי דהטעם הוא, דמתנות כהונה חשיבי מתנה מועטת ואסור לחזור בו, (וכמ"ש בפ' איזהו נשך), וא"כ גם בלא מכירי כהונה אלא כל שאמר לכהן שיתן לו המתנות, הרי אסור לו לחזור בו, ונמצא כאילו באו לידי הכהן, ויצא ידי נתינה, ואם מחלם הכהן לישראל שפיר דמי.

ושו"כ דמשאר הפוסקים לא משמע כן, אלא עיקר הטעם דמכירי כהונה הוא משום דשאר הכהנים מתיאשים מיניה, כיון שרגיל לתת לזה בלבד. [וחזור והקשה ע"ד רש"י ז"ל בגיטין ל' ע"ב, בהא דת"ר ישראל שאמר ללוי כור מעשר יש לך בידי חוששין שמא עשאו תרומת מעשר על מקום אחר (וע"ש בגמ' מה שפירשו בזה להלן) ופירש"י שם בד"ה אין חשש, וז"ל אבל כור מעשר יש לך בידי ונתן לו הדמים, אסור ישראל זה לאכול הימנו, וכו', דכיון דלא משך יכול לחזור הלוי, ואע"פ שהוא

ברשותו של ישראל, לא קנו לו מעותיו, דאימת קנייה האי לוי דלקנייה ישראל בקבלת מעות, הלכך כי חזר בו (הלוי) ועשאו תרומת מעשר חל עליו השם. עכ"ל. והקשה הרב מחנ"א ז"ל ואם לא קנייה, איך יצא ישראל ידי נתינה. ואי ס"ל לרש"י דאיירי במכירי כהונה, א"כ כבר יצא ידי נתינה ושפיר מצי לאקנויי להו לישראל, ואיך יכול הלוי לחזור בו. וכתב דנראה ליישב דס"ל דכל שנתינת את דמיו יצא ידי נתינה, דמה לי הן מה לי דמיהן. וכמ"ש בפ' הזרוע אם אין שם כהן מעלה אותם בדמים. ומיהו אעפ"כ מצי הלוי למהדר ביה, כיון דלא קנינהו ישראל כיון דלוי גופיה לא קנינהו לא מצי להקנותם, ולא דמי לפאה וכו', דעזיבה כתיב בה, משא"כ מתנות דנתינה כתיב בהו, וכל שנתינת את דמיה יצא ידי חובתו. ואפ"ה יראה דנ"ד לא עבדי שפיר, שהרי אין נותנים לכהן כל שיווי המתנות, ובע"כ מתרצה הכהן בזה, ועוד דאיכא משום, שחתם את ברית הלוי, וכמ"ש התוס' רי"ד בפ"ק דקידושין, דאסור לכהן ליטול ע"מ להחזיר, מהאי טעמא. עכ"ד. הנה עולה מדבריו דכל מה שלא הונח לו בהאי מנהגא הוא משום שלא היו נותנים את כל שווי המתנות, אבל אם נותנים לכהן את שוויים חשיבא נתינה מעליא, אפילו שלא נתן לו את המתנות בעצמם. ולהרדב"ז ז"ל אפילו אם נתן לו פרוטה אחת עבור המתנות, כל שעושה כן על פי הסכמתו של הכהן שפיר דמי, וכ"נ מפשיטות דברי הרב הלק"ט ז"ל הנ"ל. ועל אחת כמה וכמה שהם יסכימו שאם נתן לו כל שווי המתנות שהיא נתינה מעולה גם לכתחילה.

הוכחה מהגמ' בחולין דנתינת הדמים שמה נתינה.

ולפי עניות דעתי נראה להוכיח כן מהגמרא דחולין (קל"ד ע"ב) הנז'. דאמרו שם, לוי זרע בכישר (שם מקום) ולא הווי עניים למשקל לקט, אתא לקמיה דרב ששת, אמר ליה לעני ולגר תעזוב אותם (ויקרא י"ט), ולא לעורבים ולעטלפים. (כלומר דבכה"ג יכול לקחת לעצמו את הלקט). מיתבי אין מביאין תרומה לא מגורן לעיר, ולא ממדבר ליישוב, ואם אין שם כהן שוכר פרה ומביאה מפני הפסד כהן, שאני תרומה דטבלה ולא סגיא דלא מפריש לה, והרי מתנות דלא טבלי, ותניא מקום שנהגו למלוג בעגלים לא יפשיט את הזרוע וכו', ואם אין שם כהן מעלין אותן בדמים ואוכלן, מפני הפסד כהן, שאני מתנות כהונה דנתינה כתיבה בהו, השתא דאתית להכי, תרומה נמי נתינה כתיבא בה. ע"כ לשון הגמרא. נמצא דבלקט ושכחה ופאה אם אין עניים, לא בעי לאצנועיהו עד דמשכח עניים, אלא הם מותרים לכל אדם, וכ"פ הרמב"ם ז"ל בהל' מתנות עניים (פ"א ה"י) וז"ל נאמר במתנות עניים לעני ולגר תעזוב אותם, כל זמן שהעניים תובעין אותן, פסקו העניים מלבקש ולחזור עליהם, הרי הנשאר מהן מותר לכל אדם, שאין גופן קדש כתרומות, ואינו חייב ליתן להן דמיהן, שלא נאמר בהן ונתן לעניים, אלא תעזוב אותם, ואינו מצווה לעזוב אותם לחיה ולעופות אלא לעניים, והרי אין עניים. עכ"ל.

נמצא דכל החילוק שבין מתנות עניים לתרומות, דבמתנות עניים לא נאמרה נתינה וע"כ עין חייב ליתן דמיהן לעני, אבל בתרומות דכתיב בהו נתינה הוא חייב ליתן דמיהן לעני. ועולה מזה להדיא דנתינת דמיהם חשיבא שפיר נתינה ומקיים בה מצות נתינה. שהרי תלו הכל בנתינה דכתיבא בהו.

פירוש מהר"ק בסוגיא הנזכרת.

ואולם ראיתי בפירוש מהר"ק קורקוס ז"ל (הל' ביכורים פ"ט הט"ז) דאם אין שם כהן מעלה המתנות בדמים ואוכלן מפני הפסד כהן וכו', וכתב ע"ז, ונראה דה"פ אע"פ שמן הדין אין לו לאכול המתנות עצמן, מ"מ מפני הפסד כהן מותר שאם יניחם יתקלקלו, א"נ ה"ק אע"ג דהיה בדין כיון שאין שם כהן שיהיה פטור כמו במתנות עניים, הכא צריך לשום אותם בדמים ואז יאכל אותם. אלא דלפירוש זה לא היה לו לתלות הטעם בהפסד כהן, דמאי דחייב אפילו אין שם כהן, הטעם בגמ' משום דכתיב בהו נתינה, וצריך עכ"פ לתתם לכהן, אבל מתנות עניים כתיב בהו תעזוב אותם, ודרשינן לעני ולגר תעזוב ולא לעורבים ולעטלפים, ולכן נראה נכון הפירוש הראשון. עכ"ל.

ולפירושו הראשון עולה דבאמת אסור לאכול המתנות של כהן ולתת לו הדמים, ורק משום הפסד

הכהן כגון זה שאם יניחם יפסדו ויתקלקלו, הוא דהתירו לו לשום את דמיהם ולאוכלם ולתת הדמים לכהן. וזה מתאים לפי שיטתו בתשובתו הנ"ל, שבראשה עמד ודייק מהרמב"ם הנו', דרך משום שאין כהן הוא דהתירו לו לעשות כן. אבל אם יש שם כהן חייב ליתן לו את המתנות בעצמם.

מוכיח מסוגית הגמ' דהעיקר כהרדב"ז ומחנ"א.

ואחר המחילה רבה מהדר"ג, הנה פשטות הגמרא מורה כדרכו של הרדב"ז והרב מחנ"א, דנתינת המעות חשיבא שפיר נתינה. דסדר הגמרא הוא שמתחילה הורה רב ששת ללוי שבמקום שאין עניים, אינו חייב להשאיר את הלקט. והקשו על זה, מתרומה ואמר לו שאני תרומה דטבלה, והקשה לו והרי מתנות דלא טבלי ותניא מקום שנהגו וכו', ואם אין שם כהן מעלין אותם בדמים וכו'. ופשט דהקושיא היא שגם במתנות עניים בעי לאצנועיניהו עד דמשכח עניים, ותיצו דשאני מתנות כהונה דכתיב בהו נתינה, וע"כ צריך לתתם לכהן. אבל מתנות עניים דלא כתיב בהו נתינה, אינו חייב לתתם לעניים אם אינן כאן. נמצא דכל הדיון הוא אם חייב לתת המתנות גם כשהכהן או העני איננו שם, או לאו, והמסקנא היא דבמתנו"ע דלא כתיב נתינה אינו חייב, ובמתנו"כ דכתיב נתינה חייב לתתם לכהן גם כשאיננו כאן, וע"כ ישום אותם ואח"כ יתן לו את דמיהם, ואילו על זה שאוכל אותם, ובמקומם נותן לכהן את דמיהם, לא היתה שום שאלה, ואדרבא תלו את חיוב נתינת הדמים בכך שנתנה כתיבא בהו, וש"מ דנתינת דמיהם של המתנות נתינה מעליא הוי.

ומה שכתב רבינו הר"י קורקוס ז"ל דלמה תלו את זה בהפסד הכהן. ומזה הוכיח שהעיקר כפירושו הראשון, דבאו לחדש שבכה"ג מותר לו לאכול המתנות עצמם ולתת דמיהם לכהן. וכבר כתבתי דמהגמרא מוכח להדיא שעיקר החידוש בזה הוא, שהוא חייב לתת דמיהם לכהן ולא כמתנו"ע. וא"א לרחות דבר זה שהוא מוכרח מפשטות הסוגיא, מכוח דקדוק של לשון. ומה שאמרו מפני הפסד הכהן, נלע"ד לפרש דהכי קאמר דאע"ג דמן הדין אינו חייב לטפל במתנות עד שיביאם לידי הכהן, מ"מ כאן שהכהן לא מצוי ואם יניחם יתקלקלו, ונמצא דלא קיים מצות נתינה. ואע"ג דהיה יכול לומר מה אעשה הריני מניחם אצלי וכשיבא אתנם לו, אמרו חכמים, דהואיל ונתינה כתיבה בהו, ולא סגי ליה לקיים מצוה זו עד שיתנם לו, ע"כ מפני הפסד הכהן חייב לטפל בהם, שישום אותם בדמים ויאכלם ויתן דמיהם לכהן. ואם לא היה הפסד הכהן באמת לא היו מטריחים אותו בזה, וע"כ כתבו בברייתא, משום הפסד הכהן, לומר דרך משום זה חייבהו לעשות כן, הא לא"ה אינו מחוייב בזה, אלא יחזיקם אצלו עד שידרוש אותם הכהן ויתנם לו.

ועוד יש לומר בזה בעה"ו, דמ"ש משום הפסד הכהן, דבאמת אם לא היה הפסד הזה, לא רק שאינו מחוייב לשים אותם בדמים וכנ"ל, אלא גם אינו רשאי לעשות כן, ולא מטעמיה דמהר"י קורקוס ז"ל דס"ל שנתנת המעות לאו שמה נתינה, דלעולם היא נתינה מעליא, אלא מיהא בעינן שהכהן יסכים לזה, דהתורה הקנתה לו את המתנות, ואע"ג דאין הבדל בינם ובין דמיהם, מ"מ מצי לעכב ולומר אי אפשר אלא במתנות עצמם. וכבר כתב הרדב"ז ז"ל, דכל הראיות שהביא מהר"י קורקוס ז"ל דמשמע מינייהו דלא סגי בלא נתינת המתנות עצמם, שם מיירי כשהכהן לא הסכים, או שלא ידוע לנו אי ניחא ליה או לא. וכמ"ש לעיל בשמו. ולפי"ז אינו יכול לשום אותו בדמים סתם אם לא שאל לדעתו של הכהן, אי ניחא ליה אם לאו. וכל זמן שלא התבררה דעתו, הוא חייב לתת לו את המתנות גופם, ובזה אתי שפיר מ"ש כאן משום הפסד כהן. דלא"כ לא היה יכול לעשות כן, דאפשר דלא ניחא ליה להאי כהן שימירו את מתנותיו בדמים, אבל השתא דאין הכהן כאן ואם יניחום יהיה לו הפסד, א"כ בודאי דניחא ליה, ושפיר מצי למעבד הכי. ומעתה גם מה שדקדק מהר"י קורקוס ז"ל בתשובתו, דמשמע מזה דוקא משום שאין שם כהן הוא דשם המתנות בדמים, הא לא"ה בעינן שיתן לו המתנות בעצמם דוקא, י"ל דבאמת כשאין שם כהן הוא דאמרו כן, ומהטעם שכתבתי דשמא לא ניחא ליה במעות אלא במתנות דוקא, דבכה"ג באמת אינו יכול להכריחו לקבל מעות. אבל כשאין שם כהן ויש לו הפסד בודאי דיכול לתת לו מעות, דבזה אגן סהדי דמינח ניחא ליה במעות. ומצד הנתינה אין בזה שום חסרון דגם נתינת המעות חשיבא נתינה מעליא בלא שום פקפוק וכנ"ל. ומ"מ אם היה שם כהן ולא שאל אותו אי ניחא ליה בדמיהן או לא,

אינו יכול לתת לו דמיהם דשמא מקפיד על המתנות דוקא. והרי זה דומה למי שהשאל מחבירו כלי, ורוצה להחזיר לו את דמיו, דבודאי דבעל הכלי יכול להתנגד ולדרוש שישב לו את הכלי שלו דוקא, ואעפ"כ אם הסכים בודאי שהוא רשאי לתת לו את תמורתו בדמים או בכל דבר אחר שיסכים עליו. וק"ו בזה שאם הכהן מסכים שיכול ורשאי לתת לו את דמיהם של המתנות. ומצד מצות הנתינה כבר הוכחתי במישור בעה"ו דאין בזה שום חסרון.

ואולי גם מהר"י קורקוס ז"ל לא אמר שא"א לתת הדמים, אלא כשלא שאלו את הכהן ולא ביררו דעתו, שהרי כל תשובתו היתה לסתור המנהג ההוא, שהיו מוכרים הבהמה עם מתנותיה ואח"כ נותן לכהן איזה פרוטה על חשבון המתנות, ובזה הוא דאמר דאפילו יתן את השווי הנכון לא שפיר עבדי, והטעם דמי יימר דניחא ליה בזה. אבל אם ברור לנו שהוא רוצה בזה, וגם נותן לו כל הסכום שהם שוים, וק"ו בנ"ד שהוא עצמו מינה את בעה"ב להיות שלוחו ולמוכרו עבורו. אפשר דגם מהר"י קורקוס ז"ל יודה דשפיר דמי והוא נתינה מעולה.

ביאור התוספתא בדמאי שנותן לו מעות בראשונה:

ובמה שאמרתי דהמשנה דגיטין הנ"ל בעיקר באה לחדש, דלא חיישינן שמא מתהכהן או הלוי או העשיר העני וכנ"ל, הנה כב' ידידי הרש"ז רוח שליט"א אמר לי שבאחת התשובות מחכמי זמנינו (לא ידעתי איזה מהם), הביאו דברי התוספתא דמסכת דמאי פ"ז תוספתא י"ב, להוכיח דבעינן דוקא שיקדים המעות לכהן או לעני, ולא כמ"ש לעיל.

וז"ל התוספתא, מפריש ישראל בין ברשות לוי בין ברשות עני, ועושה חשבון באחרונה דברי רבי מאיר. רבי יהודה ורבי יוסי ורבי שמעון אוסרין אא"כ נותן לו עישור. עכ"ל. והגר"א ז"ל בהגהותיו שם (אות י"ט) גורס, אלא אם כן נותן לו מעות בראשונה. ופירש הרב מנחת ביכורים שם, שהישראל מפריש מהפירות ולוקח לעצמו ברשות העני וברשות הלוי, ונותן לו מעות אח"כ, והגר"א גרס מעות בראשונה, והוא כעין דאמרינן בגיטין (ס"פ כל הגט), המלוה מעות את העני ואת הלוי להיות מפריש עליהן, דבכה"ג עשו שאינו זוכה כזוכה. עכ"ל. וקצת קשה בדבריו דהרמב"ם ז"ל פסק כרב וכשמואל, דבעינן שיזכה לכהן, או שהוא ממכירי כהונה, אבל לא פסק בזה כרבי יוסי דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה, והרב מנחת ביכורים כתב דבכה"ג עשו שאינו זוכה כזוכה. והנראה בזה דהגר"א ז"ל מתקן הגירסא, ומעמיד התוספתא באותו אופן של המשנה שהלווה מעות תחילה להיות מפריש עליהם מחלקו, ומיהו זה צריך לזכות לו, או שהוא ממכירי כהונה, וכמו שפירשו בגמ' דגיטין (ל' ע"א) הנ"ל. דגם במשנה שם סתמו וכתבו הרי זה מפריש עליהם ובגמ' אוקמוה דמזכה ליה, וה"נ נעמיד את התוספתא כהנ"ל. וכן נמי ראיתי להגר"ד פארדו ז"ל בחסדי דוד על התוספתא שם, שכתב וז"ל אדלעיל קאי דאע"ג דאמרן דאין יכול ישראל לגבות מאחרים המעשרות, מ"מ יכול להפריש את שלו ולעכבו לעצמו לפרעון חוב שחייב לו הלוי או העני, ומתניתינן היא בפרק כל הגט. עכ"ל. ומ"מ מכל זה נראה דרק באופן זה שהלווה קודם הוא דמהני שיכול להפריש על חלקם, ולא שיתן להם מעות אח"כ, שהרי ר"מ אמר שעושה חשבון באחרונה ונחלקו עליו כל הני רבנן ואסרו בזה, עד שיתן המעות בתחילה. ולכאורה זה לא כמ"ש לעיל דהמשנה באה לחדש דלא חיישי' שמא מת או העשיר העני, אלא הוא בדוקא שהלוה להם מקודם.

ואולם לענ"ד גם מזה אין שום ראיה דלעולם עדיף שיתן להם המעות אחר שימכור את הפירות או אחר שיאכלם, דבזה מקיים הנתינה כהלכתה, שנותן לו עתה את דמי המעשר, ובודאי דעדיף מזה שנתן לו המעות לפני שזרע או לכה"פ לפני שהיה המעשר בעולם. ואפשר דהיא הסיבה ששאלו בגמרא שם איך קיים מצות נתינה כשזה לא הגיע לידי הכהן, דמצד המעות הרי הגיעו לפני שבא המעשר לעולם, ולא כלום הוא. אבל בכה"ג דנ"ד שנותן לו את דמי המעשר הוא נתינה מעליא וא"צ לזכות לו כלל. אלא דכבר כתבתי שכל זה הוא בתנאי שיהיה בהסכמתו של הכהן או הלוי או העני, אבל בלא"ה לא מהני דאפשר שניחא ליה במתנות בעצמם דוקא. ובזה מתבאר התוספתא באר היטב, דר"מ אמר שאם הלוי או העני היה חייב כסף לישראל, יכול הישראל להפריש על חלקו

של הלוי או העני הזה ואפילו שלא סיכם אתו הדבר הזה, מ"מ הרי הוא עושה עמו חשבון בסוף ומנכה לו מחובו. (ומ"ש ברשות לוי או ברשות העני, ר"ל שהם חייבים לו והוא מפריש מחלקם ע"ח אותה הלואה). ובהא אסרו הני רבנן דפליגי עליה, דס"ל דאינו יכול לתת לו מעות במקום מתנות בלא שהסכים לכך בהדיא, וזהו שאמרו אא"כ נותן לו מעות בראשונה, כלומר שלכתחילה כשהלווהו המעות הלווה לשם כך דע"ז הוי הסכמה גמורה, והוא רשאי לתת לו מעות במקום מתנות. ואם יש תקנה במשנה דגיטין או בתוספתא זו היא רק בזה שנתנו אפשרות שהעניים ימצאו מי שילווה להם, וכדברי הרשב"א ז"ל בחידושו לגיטין ל' ע"א. אבל מצד הנתינה לעני ודאי דעדיף טפי בהעצה זו שכתבתי כאן בעה"ו. ועכ"פ בנ"ד שעשאו שליח למכור לו מעשר זה, והוא מקיים שליחותו ונותן לו את כספו, ודאי דמהני לכ"ע גם לחולקים על ר"מ, דבודאי דמ"ש ר"מ ועושה חשבון באחרונה אין ר"ל שסיכם עמו ומוכרם ונותן לו הכסף באחרונה, דהא קאי אדלעיל וכמ"ש הרב חסדי דוד הנ"ל, ובתוספתא הקודמת מדובר שהלוי היה חייב לו כסף וע"ז קאי גם כאן, א"ו דהכונה היא, שהוא מעצמו לוקח את המעשרות ע"ח ההלואה שהלווה לאותו לוי או לאותו עני, ור"מ מתיר בזה משום שעושה עמו חשבון בסוף, ובזה הוא דאסרו רבנן. אבל בככה"ג שסידרו ביניהם הכל מראש ועתה נותן לו המעות לית מאן דפליגי שהוא מותר גמור גם לכתחילה.

גזר של עניים אפשר שנחשב למכירי עניים.

ועוד יש טעם אחר לומר דא"צ לזכות לעניים ע"י אחר, בהסדר הזה. והוא משום דלע"ד יש לו לגבאי הזה שהוא ידם של עניים, דין של מכירי כהונה ומכירי עניים, ואע"פ שעדיין לא נתנו לו מעולם, מ"מ כיון שאנשים אלו לא הפרישו ולא נתנו מעשר עני מעולם, ועתה מלמדים אותם עצם המצוה ומהותה, וגם ערכה הרב, וביחד עם זה אומרים להם שיתנו כל זה לגבאי הזה שהוא ממונה לזה ע"י ב"ד, הרי פשוט וברור שלא יתנו לאחרים וכל שאר העניים מתאישים מזה, והוי ליה מכירי עניים דכתב רש"י ז"ל ששאר העניים מסחי דעתייהו מיניה, וה"נ מסחי דעתייהו ומתאישים מהמעשר הזה. וראיתי להרשב"א ז"ל בגיטין (ל' ע"א) שהקשה, דגם אם לא מכירים אותו נמי אסחי דעתייהו, דודאי לא יתן לאחרים, כיון שהלווה ללוי זה או לעני זה עליהם, ותימן דהוי כיאוש שלא מדעת, דלא ידעי שהלווה עליהם. וע"ש. ומינה דבנידוננו דהגבאי ממונה ע"י ב"ד ויש קול גדול לדבר, נראה דיש לו דין דמכירי עניים, ואינו צריך לזכות לו ע"י אחר. וגם לפי הטעם דכתב בהגהות אשרי, דמתנות יש להם דין דמתנה מועטת ואסור לחזור בו, וה"נ אחר שהבטיח לתת לגבאי הזה אסור לו לחזור בו ומצד זה ג"כ חשיב מכירי עניים.

עשו שאינו זוכה כזוכה:

ועוד יש לי סניף אחר שראוי לצרפו לזה, דיש כמה ראשונים שפסקו בההיא דגיטין (ל' ע"א) כעולא דאמר מתניתין רבי יוסי הוא דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה. ולדידה אינו צריך לזכות לו כלל, ולא בעינן שיהיה מכירי כהונה, אלא תקנת חכמים הוא שעשו את שאינו זוכה כזוכה. וכמו שפירש"י ז"ל שם. וכבר הזכרתי דברי התוס' שם שאמרו שהלכה כרבי יוסי בזה. וגם הרשב"א ז"ל בפירושו הראשון פירש כמו התוס' הנז', וראיתי במקורות וציונים על הרמב"ם ז"ל בהלכות מעשר (פ"ו ה"ו) כ' שהמאירי כתב שרוב הפוסקים ס"ל דבעינן שיזכה לכהן או במכיר כהונה, אבל יש שפסקו כעולא. עו"כ שם שהר"י נ' מיגאש ז"ל והמאירי בב"ב (קכ"ג) לא הזכירו שהמקבל רגיל לקבל ממנו. ואפשר דהיינו טעמא שגם הם פוסקים כעולא דאמר מתניתין רבי יוסי היא דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה.

והלום ראיתי לרבינו הרמ"א ז"ל בהלכות צדקה (סימן רנ"ז ס"ה) בהגה, שכתב מי שמפריש מעשרותיו והלווה לעני משלו, מפריש מעשר שלו ומחשב על זה שהלווה לעני ומעכב לעצמו מה שהפריש. עכ"ל. והש"ך (סקי"ג) כתב דצריך לזכות לעני ע"י אחר, ואח"כ יפרע ממנו חובו, כדי לקיים מצות נתון נתן, ואם רגיל ליתן לזה הרי זה בכלל מכירי כהונה ולויה וא"צ לזכות לו, כ"כ

בסה"ת (סוף שער פ"ה) וברטנורה (ספ"ג דגיטין) והרמב"ם (פ"ו ממעשר ה"ו). והש"ך שם הקשה דהא בגיטין (ל' ע"א) משני עולא הא מני רבי יוסי היא דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה ולפ"ז א"צ לזכות לו כלל. ואע"ג דאמר התם, כולוהו כעולא לא קאמרי כיחידאה לא מוקמינן, היינו כמ"ש התוספות שם דמסתברא ליה לאוקמי מתניתין אפילו כרבנן, אבל להלכה קי"ל כרבי יוסי, כמו שאמר שמואל גופיה בב"מ (י"ב). וכתב בזה"ל, ואפשר שזה דעת הרב (לפסוק כר' יוסי שעשו שאינו זוכה כזוכה). שכתב בסתם שיכול להפריש עליו, ולא ביאר שצריך לזכות לו ע"י אחר. ונראה דהרמב"ם וסה"ת וברטנורה ס"ל כמ"ש בחידושי הרשב"א ז"ל בשינויא בתרא וז"ל, אי נמי י"ל דהכי קאמר כיחידאה לא מוקמינן לה, דסברי דרבי יוסי בכה"ג לא אמר עשו שאינו זוכה כזוכה וכו'. וכן תירצו התוס' בב"מ שם. דדוקא בהך דב"מ פסק הלכתא כותיה דר"י, ולא בהך דגיטין. עכ"ל.

]ועיין בכסף משנה בהל' ביכורים (פ"ט ה"ג) שהקשה על הרמב"ם דפסק כר' יוסי שם, ובעוד איזה מקומות, ובהיא דגיטין פסק דלא כוותיה, וע"ש מה שתירץ בזה. והן הם דברי מהר"י קורקוס ז"ל שם. ורבים מגדולי האחרונים עמדו ע"ז. ואי"ה עוד נשוב לענין זה. ועיין קהלות יעקב על מס' גיטין סימן כ"א, וגם הרב מחנ"א בהל' זכיה ומתנה (סי' ט') הנ"ל עמד על זה. ודי בזה לע"ע. מ"מ חזינן שהש"ך למד בדעת הר"מ ז"ל שהוא פוסק כרבי יוסי דא"צ לזכות לו וע"ש בבאה"ט סק"ח. ועיין בנודע ביהודה מהדו"ק (חיו"ד סימן ע"ג) שדן במי שנתן מעותיו לעני קודם שהרויח, וכשמרויח מנכה מזה על חשבון מעשר עני. וכתב דהיא דגיטין ל' ע"א, איירי במלוה לעני מתחילה בתורת הלואה, אבל בנותן לעני סתם דרך צדקה ומתנה, אין לו על מה יחשב ומה שנתן נתן. ושוב כתב, אך הואיל וכבר נהגו אפילו נותן לו בסתם, סתמו כפירושו שלשם הלואה נתן לו, ואינו צריך להודיע לעני, ולכך יכול לנכות אה"כ ממעשר שלו על סמך שמזכה לאותו עני שכבר נתן לו. ואע"ג שאינו מזכה לו בפירוש, סמכו בזה על הרמ"א שמשמע מדבריו שעשו בזה שאינו זוכה כזוכה. ועיין ש"ך (ס"ק י"ג).

עו"כ שם ולענ"ד גם הרמב"ם מודה בזה דהלכה כרבי יוסי, שהרי קולא לנתבע שהוא בעה"ב שהוא מוחזק, וסמכינן ארבי יוסי. ועוד דמעשר כספים דרבנן, משא"כ במשנה דגיטין דמיירי במעשר דאורייתא, וצריך לצאת ידי נתינה לכהן. ולכך שם אין הלכה כרבי יוסי. עכ"ל.

ואולם במהדו"ת (סימן קצ"ט) הקשה לו ח"א על מ"ש בתשובה היא שגם הרמב"ם יודה בזה שבעה"ב מוחזק וסמכינן אדרבי יוסי. והרי גם בתרו"מ ומעשר עני שבהם כתב הרמב"ם שצריך לזכות לו, והרי גם שם שייך קולא לנתבע ולא נוציא מבעה"ב. וע"ש שהגאון נוב"י ז"ל יצא לחלק בדעת הרמב"ם ז"ל, בין טבל ודאי שהוא חייב להפריש ולקרא שם תרומה ומעשר, ותיכף שיפרישו זכה השבט בתרו"מ וכן זכו עניי ישראל במעשר עני, וכבר אינו שייך לבעה"ב בודאי רק שיש לו טובת הנאה, וכו'. משא"כ דמאי שתחילת החיוב הוא ספק, ואדרכה רוב עמי הארץ מעשרין הן, ע"כ אנו אומרים המוציא מחבירו עליו הראיה. אבל במעשר כספים שאין כאן טבל וא"צ הפרשה, ועל תחילת החיוב אנו דנים אם צריך ליתן לעניים, או שיכול לומר קים לי כרבי יוסי שעשו שאינו זוכה כזוכה. וכו' עכ"ד וע"ש. וכל החילוק הזה הוא רק לדעת הרמב"ם ז"ל, אבל בדעת הרמ"א ז"ל נראה דפשיטא ליה בזה דהוא פוסק כרבי יוסי גם בזה, ולא חילק בין מעשר כספים לשאר המעשרות, וכמ"ש הש"ך הנ"ל. והרי יש לנו עוד סניף חשוב לצרפו לנ"ד ולומר דאין החקלאים צריכים לזכות את המעשר עני לעניים, ודי במה שנותנים להם את תמורתו במושלם. דיש כמה ראשונים דאומרים שגם בזה אנו פוסקים כרבי יוסי שעשו שאינו זוכה כזוכה וא"צ לזכות לו. וכ"פ רבינו הרמ"א ז"ל, וכמ"ש הש"ך, והנוב"י אמר שהעולם סוכמים בזה על הרמ"א ז"ל. וכנ"ל.

ובפרט דיש מקום חשוב לומר דבאופן זה שעשינו תקנה טובה לעניים, שעד היום לא קיבלו מעשר עני כלל, וע"י תקנה זו יקבלוהו בכבוד ובהדר ובציניעה, יש מקום לומר דגם להרמב"ם יודה דפסקינן זה כרבי יוסי, שהרי הרמב"ם פסק כרבי יוסי בהיא דהל' ביכורים (פ"ט ה"ג) גבי ספק בכור חייב במתנות ממ"נ (לשון הר"מ, מכל צד), ואם נסתפק בשנים והכהן לקח אחד מספק, השני פטור

מהמתנות, שעשו אותו כמי שזכה בו הכהן, ונתנו במומו לבעליו. והיא ממש' בכורות (י"ד ע"א) שנחלקו בזה ר"מ ור' יוסי והרמב"ם פסק כרבי יוסי, וכן פסק שמואל בב"מ (י"ב ע"א) דפועל שנשכר לקצור רשאי להביא בניו ללקט אחריו, וכרבי יוסי דאמר עשו שאינו זוכה כזוכה, (ופירש"י ז"ל שם (ריש ע"ב), אע"פ שאין לקטן זכייה במקום אחר, כאן עשאוהו כזוכה). ואמרו בגמרא מאי טעמא, עניים גופייהו ניחא להו, כי היכי דכי אגרו לדידהו נלקוט בנייהו בתרייהו. והכסף משנה בהל' ביכורים הקשה על הרמב"ם ז"ל דבשני המקומות הנז' פסק כר"י, ומאי שנא מההיא דגיטין, ותירץ דאין לומר דבגיטין לא פסקו כרבי יוסי, אלא דרצו להעמיד סתם משנה כרבים. (והן הם דברי התוס' והרשב"א בתירוץ הראשון שם). ועו"ל דיש לחלק בין ההיא דגיטין לההיא דפ"ב דבכורות ודפ"ק דב"מ. עכ"ל.

ודברים אלו כתב שם מהר"י קורקוס ז"ל, וגם ביאר את החילוק השני, וז"ל דדוקא משום דחליפיו ביד כהן דהיינו אחד מן הספקות, עשו אותו כזוכה. וע"ש. וגם התוס' בב"מ שם (ד"ה ואמר) כתבו, וי"ל דדוקא הכא גבי לקט פסיק כרבי יוסי, מהאי טעמא דמסתמא עניים גופייהו ניחא להו וכו' וע"ש. ולפי עניות דעתי בכה"ג דהעניים ממנים את בעה"ב למכור עבורם את המעשר, ואנן סהדי דבהכי ניחא להו שלא יצטרכו לטרוח ולחפש המעשר עני בשדות ובכרמים, וגם ירויחו מזה טפי גם זמן וגם בממון ממש, והוא מוכר להם את זה בשליחותם ונותן להם הכסף, נראה שזה ודאי ניחא להו לעניים וכו' ע"ע יודו בזה דעשו שאינו זוכה כזוכה.

וזאת תורת העולה בענין ההקנאה המעשר עני:

א. הבא לתקן טבלו בשנה השלישית והשישית לשמיטה, שהן שנות מעשר עני חייב להפריש מעשר עני כדינו וליתנו לעני.

ב. אם אין שם עני, ישום המעשר וימכרו או יאכלנו, ויתן דמיו לעני. (כדין מתנות כהונה. ולא דמי ללקט שכחה ופאה, דשם אם אין עניים אינו חייב בלקט שכחה ופאה - חולין קל"ד ע"ב).

ג. מי שהלוה מעות לעני כדי להיות מפריש מעשר עני מחלקו של עני זה, הרי זה מפריש מעשר עני ומזכה אותו לעני על ידי אחר, ומוכרו או אוכלו, ומנכה דמיו מאותה הלוואה שהלוה לאותו עני.

ד. אם הוא רגיל לתת מעשר עני שלו רק לאותו עני בלבד, א"צ לזכות לו את המעשר ע"י אחר, שהוא בכלל מכירי עניים. (משנה וגמ' בגיטין ל' ע"א).

ה. ועתה שבחמלת ה' עלינו חזרנו לא"י וקיומן של המצוות התלויות בארץ מתרחב והולך ת"ל, אלא שמצוות נתינת מעשר עני לעניים כמעט ונשתכחה ח"ו, מחוסר ידיעה, וגם משום שבימינו אין העניים באים לשדות ולכרמים ליטול מתנות עניים. ובזמן האחרון ה' העיר את רוחם של כמה ת"ח יר"ש וחושבי שמו לטפל בקיום מצוה זו. והנה התעוררו יו"ר המכון וחבריו הע"י לפעול להחזיר עטרת מצוה יקרה זו ליושנה, ופנו אלי לחפש דרך פשוטה לקיים המצוה הזו כתיקונה. באופן שגם פשוטי העם יוכלו לקיימה כדת, ושיגיעו המעשרות לידי עניים בכבוד ובצינעה. ועל פי האמור לעיל, מינינו ע"י ב"ד גבאי נאמן של צדקה שיהיה ידם של עניים, ואליו יתנו המעשר עני והוא יחלק אותו לעניים קבועים לשנת מעשר זו, עפ"י הנחית והגדרת ביה"ד.

ו. וקבענו שהגבאי ימנה את הסיטונאים, ובעלי השדות שמצטרפים לקיום מצוה זו ע"י המכון, להיות שליחים של העניים לענין זה לכל דבר. והם יפרישו את המעשר עני.

1. במקומות הסיטונאים ששם המשגיח מעשר, לאחר שיפריש את המ"ע, יזכה את המעשר לגבאי ע"י אחר, בא' מדרכי ההקנאה המועילים עפ"י ד"ת.

2. החקלאים שנתקלים בקשיים גדולים בענין הזיכוי, פטורים מלזכות את המעשר לעניים. אח"כ ימכרו את המעשר עני עם הסחורה שלהם לצורך העניים ובתורת שליח שלהם, ולאחמ"כ ינכו מזה את ההוצאות של ההובלה ומסים וכיו"ב, ויתנו את היתרה במושלם לגבאי והוא יחלקם בין העניים עפ"י ההוראות של ביה"ד.

הרב שניאור ז. רוח שליט"א
הרב המקומי בית עוזיאל וי"ר המכון

מעשר עני - פ"ג

א. הכל חייבים במצוות נתינת מעשר עני, ואפילו עני שבישראל המפריש תרומות ומעשרות, חייב ליתן את המעשר עני לעניים. שאסור ליקח מעשר עני שלו¹. ואם אינו רוצה ליתן לעניים מוציאין בי"ד אותו מידו². ואין חילוק בדין זה בין מעשר עני המתחלק בבית או המתחלק בגורן³.

ב. במה דברים אמורים שאסור לו ליקח מעשר עני שלו, אם היו הפירות ברשותו בשעת נתינה. אבל כל שאין הפירות בבעלותו בשעת נתינה, וכגון המפקיר נכסיו לאחר שהפריש את המעשר, רשאי הבעלים לקחת את המעשר עני לעצמו שדינו כעני⁴.

עני שירצה אין מוציאין מידו. וכ"מ להדיא מלי הרמב"ם שם, והסמ"ג בעשה סי' קס"א. וב"י כתב דגם אמתחלק בבית קתני וכו' ונ"ל דלא דק וכו' עכת"ד. ואמנם כמש"כ לעיל מהגמ' בחולין מפורש להדיא שמוציאין מידו אפי' במ"ע אמתחלק בבית. ולא כדברי הב"ח, וכבר תמה עליו חתנו הט"ז. (יו"ד של"א ס"ק ל"ב). ומש"כ הב"ח להוכיח מדברי התוס' שם. כבר יישבו הט"ז בטוט"ד ועיי"ש.

1) גמ' חולין (קל"א ע"ב). גיטין (י"ב ע"א). תוספתא (פאה פ"ב הי"ג). ומקור דברי הגמ' מהפס' בויקרא (י"ט י') "לא תלקט לעני" - להזהיר לעני על שלו. ומסביר רש"י (חולין שם) ומשמע לא תלקט אני מזהיר לעני. וכ"פ הרמב"ם בהל' מתנו"ע (פ"ו ה"י ובהל' י"ד).

2) גמ' חולין שם, רמב"ם (שם הל' י').

3) הנה בגמ' חולין שם מביאה הך דין שאפי' עני שבישראל מוציאין אותו מידו גם על מ"ע המתחלק בבית. דהיינו שאפי' שיש לבעלים טוה"נ במ"ע המתחלק בבית. מ"מ הזהירה תורה את העני על שלו. ואמנם מלשוננו של הרמב"ם (מתנו"ע שם) היה נראה שהא דמוציאין מידו קאי רק אמ"ע המתחלק בגורן. וכ"מ מלשוננו של הטור (יו"ד סי' של"א). אך כבר כתב מרן בב"י שזה לאו דוקא ואע"ג שכתבו הטור בדין מ"ע בגורן ה"ה במ"ע המתחלק בבית שאין לגבי זה כל נ"מ בניהם. וכ"כ הרדב"ז בפ"י על הרמב"ם שם. וכתב שם דאדרבה מדלא קאמר בסיפא אבל המתחלק בבית יש בו טובת הנאה לבעלים ואין מוציאין מיד העני, משמע דלעולם מוציאין מיד עני. עכ"ד. ואמנם הב"ח על הטור שם כותב וז"ל: ומשמע להדיא מדברי רבינו דבמתחלק בבית כיון שיש בו טובת הנאה לבעלים דנותנו לכל

4) הנה בירושלמי עמ"ס פאה (סופ"א) כתב בתוך דבריו אודות מעשר עני וז"ל: לשו"פ אין טובלין, מעשר עני טובל וכבר נטבל עד שהוא ברשותו של ראשון. וכ"כ בירושלמי בסופ"ב דפאה עיי"ש. וא"כ מוכח לכאורה בירושלמי שכל שנתחייבו הפירות במעשרות ברשותו של ראשון תו אינו יכול לזכות בהם, ואפי' שבשעת נתינה הם אינם ברשותו. ואמנם דעת הש"ס הבבלי אינה כן. שהנה בגמ' בנדרים (פ"ד ע"ב)

ודי בזה שהפירות אינם ברשותו ע"מ שלא יהיה עליו איסור ללקט לעני משלו 5).
וי"א שכל עוד שנשאר בעלים על הקרקע אפי' שהפירות אינם ברשותו האיסור
ללקט לעני משלו בעינו עומד 6).

ג. כל האמור שעני מוזהר מליטול מעשר עני שלו, היינו כשהעני הוא בעל השדה,
והוא מפריש תרו"מ מפירותיו. אבל אם קנה העני פירות טבל לאחר מירוח, שכבר
נתחייבו בתרו"מ, הרי הוא מפריש מהם תרו"מ, ויכול לקחת את המעשר עני לעצמו
7).

אמונה (על הרמ' שם ציון הלכה קכ"ד שכתב
שמשמע בחזו"א (או"ח בהערות לפסחים לח'
ע"א) שמצדד כדעת הפר"ח. והוסיף ע"ז בד"א
שם, וכן מסתבר דבמ"ע לא כתיב שדך, עי"ש.
[ואם מועיל בלשו"פ להפקיר ולזכות בזה כדין
עני, עי' מש"כ רש"י בב"מ ד"ט ע"ב ד"ה מי.
ובמש"כ בשיטמ"ק שם שדעת רש"י איירי גם
על מעשר עני. וע"ע מש"כ הריטב"א עמ"ס
ב"מ שם].

6 רעק"א (שם) לאחר שהביא את דברי הפר"ח
כתב, ולענ"ד לא משמע כן מלשון הרמב"ם פ'
הט"ז שכתב, "המוכר שדהו קרקע ופירות
והעני הרי"ז מותר בלשו"פ ומעשר עני שלו"
עכ"ל. מדכיל מ"ע בהדי אינך, משמע דשוו
להדדי, דדוקא במוכר גם הקרקע אבל מכר
פירות לחוד לא. עכת"ד רעק"א.

7 ע"פ הירושלמי עמ"ס פאה הנ"ל. והטעם
הוא כיון שזמן החיוב במ"ע הוא שעת המירוח,
וכיון שנתחייבו במעשרות אצל הראשון. על
הלוקח כבר לא חל האיסור ללקט משלו. וכתב
החזו"א במעשרות (ז ס"ק כ"ב) את הדברים
להלכה כדברי הירושלמי. והביאו בביאה"ל
(מתנו"ע פ"ו ט"ז ד"ה המוכר) וכתב שם
שאע"ג דלא קי"ל כהירושלמי שהולכים בתר
שעת חיוב במעשרות, אלא בתר שעת הנתונה

שנינו, שר"א סובר שלא נחשדו עמי הארץ על
מעשר עני, כיון דאילו מפקר נכסיה והוי עני
ושקל ליה הוא לית ליה פסידא. א"כ מפורש
בגמ' שאע"ג שהיה ברשותו בזמן חיוב הפירות
במעשר, מ"מ כל שבשעת הנתונה הפירות אינם
ברשותו, יכול ליקח העני את מעשר העני
לעצמו. והנה האחרונים הביאו דין זה של
המפקיר נכסיו להלכה ואף שיש בהם
המסתייגים מלהשתמש בדרך זו של הפקרת
נכסיו ע"מ לזכות במעשר, מ"מ הסתייגותם
נובעת מפקפוקים אחרים של צורת ההפקר או
של חשש הערמה וכו'. אך מ"מ כו"ע מודו
כדברי הבבלי להלכה ששעת הנתונה הוא
הקובע. ועי' בדין זה בשו"ת הרדב"ז (ח"ב סי'
תשל"א) ובשו"ת מהרי"ט (א' פ"ה) ספר
החדדים (פנ"ו יח) והשל"ה (שער האותיות
דנ"ו ד"ה ובשנת) שהאריכו בדין זה של מפקיר
נכסיו. ועי' עוד בסוף הערה 5.

5 שנינו במשנה במס' פאה (פ"ו מ"ו) המוכר
את שדהו, המוכר מותר. וכותב הרע"ב שם
שמכר לו שדה וקמתה, אבל מכר את הקמה
בלבד ושייר השדה לעצמו שניהם אסורים
בלקט שכחה ופאה. וכ"פ הרמב"ם (מתנו"ע
פ"ו הל' ט"ז) וז"ל המוכר את שדהו קרקע
ופירות והעני, הרי זה מותר בלשו"פ. וא"כ
מפורש שגבי לשו"פ בעינן שימכור גם הקרקע
וגם הפירות. וכתב הפר"ח (הוב"ד בתוספות
חדשים ובתוס' רעק"א על המשנה שם), שכ"ז
דדוקא בלשו"פ, אבל במעשר עני אם מכר רק
הפירות, המוכר מותר שאין חיובו אלא אחר
הקציר. עכ"ד. וטעם גדול יש לחלק בין לשו"פ
למ"ע, שלשו"פ הוא דין בשדה, ואילו מ"ע
הוא על הפירות. ולכן מסתבר להפר"ח שדי אם
מכר [או הפקיר] את הפירות לבדם. ועי' בדרך

ד. עני שיכול ליטול מעשר עני הוא, כל שאין לו כדי פרנסתו בריוח לו ולכל בני ביתו. ויכול ליטול מעשר עני עד כדי שיהיה לו קרן כדי שיתפרנס מהריוח הוא ובני ביתו (8). ואפילו יש לו דירת מגורים וכלי תשמיש, מ"מ אם אין לו כדי פרנסתו בריוח נקרא עני. ואין מחייבים אותו למכור את דירתו וכלי הבית (8 א).

ה. מקבלי קיצבאות ומילגות למיניהם, אם מקבלים את הקיצבה מדי חודש והיא מספיקה להם כדי צרכם, והיא ניתנת להם ע"פ חוק, ואין מי שיכול לעצור להם, אינם נקראים עניים ואינם יכולים ליטול מעשר עני. אבל אותם שמקבלים מילגה, שאין הנותן חייב לתת להם ויכול להפסיק להם את זה בפתע פתאום, וא"א להם לתבוע את כספם בדין וכגון אברכי כולל וכיו"ב, דינם כעני המתפרנס מן הצדקה ויכולים ליטול מעשר עני (9).

ו. עניי כהנים ולויים יש להם חלק במתנות עניים. ויכולים ליטול מעשר עני כדין כל

הוא דר בדירה. וכמש"כ בתוס' בב"ק (ד' ע"א תוד"ה מי שהיו).

9 מהנ"ל למדנו שצריך שיהיה לו פרנסה בריוח לכל השנה ע"מ שלא יקרא לעני. והנה אותם המקבלים קיצבאות וזה מספיק להם בריוח לפרנסתם, אינם נקראים עניים. ואמנם כ"ז נכון אם הם מקבלים קיצבתם ע"פ חוק. ואם יעצרו להם את התשלומים יכולים לתבוע כספם בדין. בכה"ג אינם נקראים עניים. אך אברכי כולל, שאפשר להוציאם מהמסגרת, וכמו"כ אם אין למנהל הכולל כסף הוא אינו נותן להם והם אינם יכולים לתבועו בדין, בכה"ג לא גרע דינם מכל עני שמתפרנס מהצדקה, שמותר להם ליטול מעשר עני לעצמם. ועי' מש"כ מרן בעל הקהילות יעקב בחידושו למס' סוכה (סי' כ"ה). ועי' בד"א בביאה"ל (שם).

וכדעת הבבלי וכמש"כ לעיל הערה 4. מ"מ בדין זה של לוקח קיי"ל כהירושלמי שלא מצינו בבבלי שחולק אלא לגבי המוכר, אבל לגבי הלוקח כו"ע יודו שאם לקח אחר שנתחייב במעשרות, אם הלוקח עני יכול ליטול המ"ע לעצמו.

8 שנינו במשנה (פאה פ"ח מ"ח) מי שיש לו מאתים זוז לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני. ומפרש שם הרע"ב, שקיים להו לרבנן שאלו מספיקים לשנה אחת לכסות ולמזונות. וא"כ עפי"ז בימינו אנו, וודאי שהסכום שונה. כיון שמאתים זוז זה אינו ענין לתקנה מסוימת ללא טעם, אלא טעמה בצדה שזהו שיעור פרנסה לאדם לשנה אחת. ולפי"ז בזמנינו הסכום הוא שונה והעיקר שיהיה לו כדי פרנסתו ופרנסת ב"ב בריוח לשנה אחת. וכ"פ להלכה מרן בשו"ע (יו"ד סי' רנ"ג סעי' ב). וז"ל: וי"א שלא נאמרו השיעורים הללו אלא בימיהם. אבל בזמן הזה יכול ליטול עד שיהיה לו קרן כדי שיתפרנס הוא ובני ביתו מהריוח, ודברים של טעם הם. עכ"ל. ומקורם של דברים הוא מהסמ"ק (סי' רמ"ז). וכך הורו להלכה פוסקי דורינו. (עי' ד"א פ"ט מתנו"ע ציון קכ"ט בשם החזו"א, ועי' בשו"ת מנחת יצחק (ח"ח סי' ע"ב).

8 א רמב"ם מתנו"ע פ"ד הי"ד. ודווקא אם

עניי ישראל 10).

ז. שני אחין נותנים זה לזה מעשר עני 11). ואדרבה כל הקרוב, קודם שעניי עירך קודמים 12). וה"ה אב שבנו עני יכול ליתן לו מעשר עני. והוא שהבן מעל גיל שש, שפחות מגיל שש תקנו חז"ל שהאב חייב לפרנסו. ואסור לעשות זאת מכספי המעשר 13). וגם בזה"ז שע"פ חוק חייב האב לפרנס את בנו עד גיל שמונה עשרה מ"מ כל שעושה האב מעבר למה שחייב, לכו"ע מותר לו לעשות זאת מכספי מעשר עני 14). וה"ה בן שאביו עני, כיון שאינו חייב לזון את האב משלו. מותר לו

את בניו הגדולים. ומהט"ז הנ"ל היה נראה לכאורה גם שמודה לדבריו. שהדגיש בלשונו שאת בניו הקטנים אסור לזון מכספי מעשר. ומשמע שאת בניו הגדולים יכול לזון. אלא שהט"ז כתב בלשונו שם, שאדם שזן את בניו **הוי בכלל עושי צדקה בכל עת** וע"ז כתב את דבריו. והנה בגמ' נאמר שפרנסת ילדיו הוא מדין צדקה רק מעל לגיל שש שנים. וכבר תמהו על הט"ז, באחרונים, והביאם בארוכה מרן מופה"ד הראש"ל שליט"א בשו"ת יחור"ד ח"ג סי' ע"ו. ומ"מ מרן שליט"א העלה שם להלכה שמותר לזון את בניו במעות של מעשר כספים אם הם מעל גיל שש. אא"כ ידו משגת שיתן את הכסף לאביונים ממש. והנה אע"ג ששם איירי במעשר כספים שאינו חיוב מהתורה כלל ולדברי הב"ח זה אינו חיוב אפילו מדרבנן. ואילו מעשר עני חיוב מהתורה מ"מ לך אחר הטעם. וכיון שאינו חייב לזון את בניו מעל גיל שש א"כ אינו חובה עליו ואין איסור לתת לזה ממעשר עני.

14) דבר ידוע הוא שע"פ תקנת הרבנות הראשית לישראל חייב האב לפרנס ילדיו עד גיל 15. ומחוק המדינה שחייב האב לפרנס את ילדיו עד גיל שמונה עשרה שנה. וא"כ היה נראה לומר עפ"י שדינים של ילדים אלו בזה"ז כדינים של ילדים פחותים מגיל שש בזמן חז"ל. וכיון שזה חובה על האב לא יפרע האב חוב זה ממעשר עני. ואמנם גבי מעשר כספים מרן שליט"א (בשו"ת הנ"ל בהערה שם), ס"ל שלא

10) שו"ת בנין ציון החדשות (סי' נ"ד). ודבר זה מפורש בספרי והביאו רש"י עה"פ "והלוי אשר בשעריך", אם אין לך לתת לו מחלקו כגון מעשר ראשון תן לו מעשר עני. אין לך מעשר עני הזמניהו על שלמך. עכ"ל.

11) תוספתא (מעשר שני פ"ד ה"ו) וכ"פ הר"מ להלכה (מתנו"ע פ"ו הל' ג).

12) רמב"ם (מתנו"ע פ"י הט"ז) וכ"פ שם בפ"ז הי"ג, שעני שהוא קרובו קודם לכל אדם ועניי ביתו קודמים לעניי עירו וכו' עיי"ש. ועי' מש"כ בגליון מס' 7 בפ"ב הל' מ"ע הלכה ה', לחלק בין מ"ע המתחלק בבית להמתחלק בגורן. עיי"ש. ועי' מש"כ הרדב"ז על הר"מ בהלכה זו.

13) שאין לפרוע חובות מכספי מעשר עני וכמבואר לקמן. והנה מקור הדברים שחייב אדם לפרנסת ילדיו עד גיל שש הוא מהגמ' בכתובות (מ"ט ע"ב), וכתב הט"ז ביו"ד (רמ"ט סק"א) שממילא עפ"י אסור לפרנס ילדיו הקטנים מכספי מעשר שאסור לפרוע במ"ע את חובותיו וע"ע לקמן מש"כ על הט"ז. ואמנם מעבר למה שחייב לילדיו, מותר לאב לעשות זאת מכסף מעשר שאין זה בכלל פורע חוב, כיון שאינו חוב. ועי' בגמ' קידושין (ל"ב ע"א). ואמנם כ"ז מתחת לגיל שש, אך מעל גיל שש אומרת הגמ' בכתובות שרק משום צדקה מה שהאב מפרנס. ונראה לפי"ז שבכה"ג שאינו חוב, מותר לאב לפרנס ממעשר עני. וכ"כ בשו"ת מהר"ם מרוטנבורק והב"ד הש"ך ביו"ד (רמ"ט ס"ק ג) שאפשר לפרנס מכספי מעשר

לתת לאביו מעשר עני 15). ומ"מ אמרו חז"ל תבוא מארה למי שמאכיל את אביו מעשר עני אם ידו מספקת לתת לו ממקום אחר 16).

ח. מעשר עני, אסור לבעה"ב לפרוע ממנו מלוה. דהיינו אם חייב להעני כסף משום הלואה וכיו"ב, אסור לו לפרוע את החוב לעני ממעשר עני 17). וכמו"כ אסור לגמול חסד עם העני, תמורת חסד שהוא גמל עמו 18). אבל מותר לשלם עם מעשר עני דבר של גמילות חסד כגון הבראת אבל וכיו"ב 19). והוא שיודיע בעה"ב לעני שזה מעשר עני 20).

ט. כל האמור לעיל בסעיף ח' הוא איסור לבעה"ב שלא יעשה בהן דברים של

מעשר כספים. ודו"ק לנידוד"ד.

18) תוספתא שם, רמב"ם שם, ועי' מנחת ביכורים שם, ועי' בפירוש הב"י על הטור יו"ד של"א. ומש"כ הש"ך יו"ד סי' שלא ס"ק קס"ו.

19) תוספתא ורמב"ם שם. וכתב הב"י וכ"כ הש"ך (שם) להלכה, שהיינו בדבר מצווה וכגון בסעודת הבראה לאבל. וכ"כ בט"ז שם ס"ק-ל"ב. ועי' בב"י שם על הנ"מ בגירסאות אם גורסין משלמין או משלחין ועיי"ש.

20) וכמה טעמים נאמרו בדבר. הר"מ בפיהמשי"נ למס' דמאי (פ"ד מ"ד) כתב ובלבד שיודיעם שזה מעשר עני שאם לא יודיעם יחשבו שמאכילם דרך נדבה ויהיה כמי שמאכיל תרו"מ לאורחין או עשה מהן צרכיו. עכ"ל. א"כ חששו של הר"מ שלא יראה הבעה"ב כפורע חובו. וי"א שהטעם הוא כדי שלא יהא כגונב דעת הבריות שיחשבו שמשלו נתן לו. וכ"כ הר"ש סירילאו על המשנה בדמאי שם. ובמנחת ביכורים על התוספתא שם כתב הטעם, שלא יבוא העני להוציא את המ"ע לחו"ל וע"כ צריך שיודיעו. (ועי' מש"כ לקמן הלכה י').

באה התקנה הנ"ל להפקיע מצות הצדקה מההורים, אלא רק לכוף על הנוהגים באכזריות. ולכן יכול לשלם את פרנסתם ממעות מעשר כספים. ופליג שם אדברי הגאון ר"מ פינשטיין זצ"ל בשו"ת אגרות משה (יו"ד קמ"ג) שהעלה שבזה"ד אינו יכול לפרנס בניו מעל גיל שש ממעות מעשר. ועיי"ש. ומ"מ לכו"ע מה שהאב אינו חייב לתת להן. יכול לתת להם מכסף מעשר ואף ממעשר עני.

15) תוספתא מעשר שני (פ"ד ה"ו) וכ"פ הרמב"ם (מתנו"ע פ"ו הי"ג).

16) תוספתא שם, אמר רבי יהודה תבוא מארה לאדם שנותן מעשר עני לאביו. ולא אמרו אלא את שהיו שניהם עניים. עכ"ל התוספתא עפ"י גירסת הגר"א. ומסביר שם המנחת ביכורים, כלומר הא דמותר ליתן לאביו מ"ע, אלא כשהבן ג"כ עני ואין ידו מספקת ליתן לאביו משלו, אבל כשידו מספקת תבוא מארה. עכ"ד. וכ"כ להלכה הרמ"א בשו"ע יו"ד (סי' ר"מ סעי' ה') שאם ידו של הבן משגת ונותן לאביו ממעשר תבוא עליו מארה.

17) תוספתא פאה (פ"ד הט"ז) וכ"פ הר"מ להלכה (מתנו"ע פ"ו הי"ד). ועי' מש"כ הרמ"א בשו"ע יו"ד (רמ"ט ס"א). ולענין תשלום שכר לימוד לבניו עבור תלמוד תורה מכספי מעשר. עי' למרן הגרע"י בשו"ת יחווד (ח"ג ע"ו) מש"כ בזה בשם האחרונים לענין

פריעת חוב וכיו"ב. אבל העני יכול לעשות בהם ככל העולה על רוחו שממונו הוא
 (21). וי"א שגם העני אינו מותר בכל אלו. ולא נועד מ"ע אלא לאכילה או שאר צרכיו
 ולא לפריעת חוב (22).

י. אסור להוציא את פירות מעשר עני לחו"ל שנאמר והנחת בשעריך ואומר ואכלו
 בשעריך ושבעו (23). ואם עבר והוציאו אסור לאוכלו שם וצריך להחזירו לא"י (24).
 י"א שכ"ז באחרים אבל העני כיון שממונו הוא, עושה בזה כרצונו ויכול להוציאו
 לחו"ל (25). וי"א שגם העני מוזהר מלהוציאו לחו"ל כדין שאר כל אדם (26).

(26). מנ"ח מצוה תע"ד. ועי' בחסדי דוד עמ"ס
 פאה פ"ד בד"ה העלו להם. שמשמע מדבריו
 שגם העני אסור להוציאן (ומשמע שמחוץ
 לירושלים אפי' לא הוציאו). ובמנחת ביכורים
 שם ג"כ כתב שאם נותן מ"ע לגמ"ח יודיע לעני
 כדי שהעני לא יוציאו לחוץ לארץ. וא"כ גם
 לעני לדבריו אסור להוציאו לחו"ל.

(21) כ"כ להלכה רבינו שמחה והביאו האו"ז
 בה"ל צדקה סי' י"א. וכ"כ הב"ח (יו"ד שלא).
 וכ"כ בפרישה שם באות ל"ה ודייק את הדברים
 גם מהרמב"ם שהכי ס"ל. ועי' פאת השולחן
 סי' י"ב אות כ"ז שכתב שמרן בשו"ע יו"ד רנ"ג
 סי"ב כתב שאסור לעני לתת ממ"ע את
 חובותיו. ואמנם אחמה"ר דעת מרן השו"ע
 אינה כך אלא שכתב שהם (בעלי החובות) אינם
 יכולים לגבות ממנו. והיינו שלא עבור זה נתנו
 לו את הצדקה, וזהו כטעמו של האו"ז שם, אך
 לא שמרן אסר על העני לעשות בזה כרצונו.
 ואמנם דעת הגר"א שם להלכה (על השו"ע שם
 ס"ך י"ח) גם בזה לא כמרן השו"ע וס"ל
 שאפשר להם לגבות מזה. אך מ"מ גם דעת
 הגר"א ז"ל שהעני יכול לעשות בזה כרצונו
 וכדעת הגהמ"ר. וכ"פ להלכה מרן החזו"א
 במכתב כת"י. והובא המכתב בסוף ספר דרך
 אמונה ח"א.

(22) כ"ה דעת המרדכי בב"ב (פ"א תצ"ז),
 הראבי"ה והב"ד באו"ז שם, וכ"פ בערוה"ש
 להלכה (זרעים י"ד י"ח).

(23). ספרי פרשת ראה. וכ"פ הרמב"ם להלכה
 (מתנו"ע פ"ו י"ז).

(24) מנ"ח מצוה תע"ד.

(25) עי' פאה"ש הנ"ל. ועי' במכתב מהחזו"א
 הנ"ל שדעתו שהעני כיון שממונו הוא יכול
 לעשות כו כרצונו ואף להוציאו לחו"ל.

הרב אליהו אלחרר שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

איסור חדש - ח"ג אי חדש חשיב דבר שיש לו מתירין

שאלה: אשה שרגילה לאפות לחם מקמח מלא תוצרת חו"ל (מטעמים רפואיים ע"פ רפואה הטבעונית, שקמח זה משפר פעולת העיכול) והמוכר בעל החנות הטבעונית שלאחרונה זכה לחזור בתשובה, הודיע לאשה שהקמח מלא שמכר לה נתברר לו שהוא באיסור חדש (תבואה שלא עבר עליה ט"ז בניסן) ורק לאחרונה למד ענין חשוב זה, והשתדל להשיג קמח - מלא ללא חשש חדש, והאשה באה ונפשה בשאלתה כיון שחבילה אחת מן הקמח המלא ללא ההכשר ערבה כבר עם 4 חבילות של הקמח החדש עם ההכשר, ומהנ"ל אפתה את הלחם, מה דין הלחם אי שרי לאוכלו, כיון שרובו מקמח ישן או לא?

תשובה:

א. דין תערובת קמח בקמח:

הנה ראיתי בשו"ת תשובות והנהגות ח"א סי' תרנ"ו שדן בזה, אם עירבבו קמח חדש בישן ורובו ישן אם יש לחוש לאיסור חדש, וכתב וז"ל: "דבהיות ויש פוסקים דס"ל דחדש בזה"ז בחו"ל מדרבנן (השאלה שם ע"פ המבואר הוא קמח תוצרת חו"ל, וכמצוין לעיל גם בנדו"ד מיירי אף בקמח תוצרת חו"ל) והב"ח מיקל לגמרי בשל נכרי אף דבחשש איסור תורה, וודאי דיש לנו לאסור וכדעת השו"ע ורוב הפוסקים מ"מ בנדו"ד שאין חשש איסור תורה שמן התורה בטל ברוב, יש לצדד שאם אין להשיג מישן יש להקל שיתבטל ברוב, וכו' ע"ש. עכ"ל.
ולענ"ד אחר המח"ר יש לאסור התערובת אף אם היה בה תערובת קמח מתבואה חדשה פחות משישים בתערובת כיון דאיסור חדש הוי דבר שיש לו מתירין דהא אחר שיעבור עליו ט"ז בניסן יהיה מותר, ולכן אפילו באלף לא בטיל. אומנם לא אכחד דיש לברר דין זה בחדש. ואשתדל לבאר הדברים ממקורותיהם, וזה החלי בס"ד:

ב. מקור דין דבר שיש לו מתירין בדאורייתא ובדרבנן.

תחילה וראש נבאר מקור הדין דדבר שיש לו מתירין, דאינו בטל ילפינן מסוגיא דביצה דף ג': מיתבי אחד ביצה שנולדה בשבת ואחד ביצה שנולדה ביו"ט אין מטלטלים אותה לא לכסות - בה את הכלי ולא לסמוך בה כרעי המיטה אבל כופה עליה את הכלי בשביל שלא תשבר וספיקא אסורה ואם נתערבה באלף כולם אסורות.

ואקשינן בגמ' לרב יוסף ולרב יצחק דאסרי ביצה שנולדה ביו"ט משום גזירה, אמאי ספיקא אסורה והא הוי ספיקא דרבנן לקולא? ות' הגמ' ב'תרוצי - א. דתנא דידן כתנא דקציעות ס"ל. ומיירי בביצה דספק טריפה ולכן ספיקא אסורה, ואם נתערבה באלף כולם אסורות (מחמת דהוי דבר חשוב) ב. אמר רב אשי (דף ד.) לעולם מיירי בביצה שספק נולדה ביו"ט ספק נולדה בחול, כיון דהוי דבר שיש לו מתירין אפילו בדרבנן לא בטיל ע"כ.

ויצא מדברי רב אשי, ב' חידושים א. כיון דהוי הביצה דשיל"מ אפילו באלף לא בטלה אמרינן האי דינא גם במילי דרבנן ב. גם בספיקא (שמה נולדה ביו"ט) מחמירנן לאיסור והכי נקטינן להלכה בטוש"ע יו"ד סי' קב ע"ש.

ג. דשילמ"א שאינו בטל. אי הוי מדאורייתא או דרבנן.

בפרי חדש יו"ד ר"ס קב, כתב גבי דשיל"מ דאפילו באלף אינו בטיל זה אינו אלא מדרבנן דהא מדאורייתא בכל מילי חד בתרי בטיל מדכתיב "אחרי רבים להטות" וכמ"ש רש"י בפ"ק דביצה דאחמור רבנן בהא הואיל ויש לו מתירין לאחר זמן. והרי מוכח להדיא בב"מ דף נג. וזה ברור. עכת"ד ע"ש. ודבריו לאפוקי מ"ש בס' בנין שלמה לבעל חשק שלמה (הביאו בס' או"ה עמ' רלז להגרי"י יוסף נר"ו) עפ"ד הר"ן בנדריים נב. דבמין במינו לרבי יהודה לא שייך ביטול שהוא מעמדו ומחזקו ולפ"ז יוצא דדין דשיל"מ דאפילו באלף לא בטיל הוא מן התורה. וכו' ע"ש. ומ"מ נקטי הפוסקים כשי' הפר"ח, וכן עיקר.

ד. טעם שדבר שיש לו מתירין אינו בטל:

והנה בטעם דשיל"מ אינו בטל. פרש"י ד"ה שיש (ג:) וז"ל "שיכול לאוכלו אחר יו"ט בהיתר גמור" עכ"ל דהיינו שחז"ל לא רצו שיאכל ע"י ביטול אם אפשר שיאכל הדבר בהיתר בלא ביטול. וכן משמע מד' הרמב"ם ה' יו"ט ה"כ דכתב וז"ל - ביצה שנולדה ביו"ט... אסורה ... ואפילו נתערבה באלף כולן אסורות שהרי למחר יותרו הכל... וכן בהלכות מא"ס פט"ו ה"ט כתב וז"ל - חמץ בפסח... שהרי אחר הפסח תהיה כל התערובת מותרת כמ"ש לפיכך אוסר בכל שהוא... עכ"ל (והבאתי לשון הרמב"ם בארוכה לאפוקי ממ"ש הרה"ג י. שטרן שליט"א דס"ל להרמב"ם בד' הר"ן בנדריים נב'. וע"ע בקובץ נר יצחק תשנ"ג מש"כ בזה לדחות דבריו אחר המח"ר). לעומת זה הביא הר"ן בנדריים (נב' ע"א) טעם אחר והוא, משום דרבנן דפליגי עם רבי יהודה בדין מין במינו (דלרבי יהודה אינו בטל מדאורי' ואפלו באלף, ולרבנן בטל מהת', ומדרבנן הוא דהצריכו ס"ס"ל דאף מין במינו הדומים בעצם כיון דחלוקים בדיניהם דהאחד אסור והשני מותר - בטלים ברוב מהת' (ומדרבנן בס')) אבל דברים שדומים בדיניהם חשיב מין במינו - שאינם בטלים אפילו באלף. דומיא דדם הפר ודם השעיר דחשיב דם השעיר, ולא בטלו דם הפר המרובה משום דדיניהם שווים לענין דם קרבן. וכשהדינים שווים אין דין ביטול ברוב, ולהכי כל שיש לו מתירים חשיב כאילו הדינים שווים וכאילו היתר, והוה מין במינו בדינים ולא בטל מדרבנן. עכ"ד. וא"כ תרי טעמי איכא בטעם דאיסור שיל"מ - אינו בטל.

ה. דבר החוזר לאיסורו אי הוי דשיל"מ:

ועתה נבוא לנידו"ד אם חדש חשיב דשיל"מ או לא, דהנה לכאורה יש מקום לומר דלא חשיב איסור חדש דשיל"מ ע"פ מ"ש הרמ"א ביו"ד סי' קב ס"ד וז"ל: "דבר שיש לו היתר וחוזר ונאסר כגון חמץ בפסח לא מקירי דשיל"מ ומקורו במרדכי פסחים פר"ש סי' תקעג, משם רבנו חיים כ"צ (כהן צדק) דדבר החוזר לאיסורו מאליו כגון חמץ שחוזר לשנה הבאה לאיסור ל"ש לומר דשיל"מ. עכ"ל. ע"ש.

ולפ"ז ה"ה באיסור חדש כיון שחוזר לאיסורו כל שנה, לא חשיב דשיל"מ, וכן מציינו להדיא במרדכי (רפ"ק דביצה) בשם רבנו יו"ט דלא מקרי דבר החוזר לאיסורו לשנה הבאה כגון חדש. עכ"ד ע"ש וע"ע בחידושי אנשי שם שם אות א'. וכלל זה הוא נפק"מ לעוד דינים כגון: איסור מוקצה בשבת ויו"ט דחוזר לאיסורו כל שבת ויו"ט.

ו. נפק"מ אם חשיב איסור דשיל"מ או לא:

ויש לברר אי נקטינן כלל זה להלכה, דלא רק לנדו"ד הוא נפק"מ אם בטלה התערובת בשישים או אפילו באלף אינה בטילה, אלא לכמה דינים נוספים איכא נפק"מ אי חשיב איסור דשיל"מ או לא

ואציין כמה נפק"מ:

(א) לדין תערוכות יבש ביבש, בדשיל"מ הוי במשהו (שאינו בטיל) אף ביבש ביבש. משא"כ אי הוי כשאר איסורים יבש ביבש בטל.
 (ב) בספק דרבנן. ספק דרבנן בדשיל"מ. מחמירים כדפי' לעייל מד' רב אשי ביצה (ג). ואילו בשאר איסורים בעלמא קימ"ל ספיקא דרבנן לקולא.
 (ג) נפל אחד מהן לים, ע"פ מש"כ הש"ך יו"ד סי' ק' ס"ק נו, דבאיסור שיל"מ. אין להתיר בתערוכות בנפל אחד מהן לים או נאכל אחד מהן, וכ"מ במג"א סי' תס"ז ס"ס קד שהקיל כנ"ל.
 (ד) להתיר בס"ס. לשיטת הרמ"א ביו"ד סי' קי' ס"ח דאין להתיר בדשיל"מ מכח ס"ס, ובארנו בזה (חוברת תנובות שדה גליון מס' 7 בסימן ב' אות א' ע"ש), ומסקינן דלדעת מרן השו"ע. ליכא נפק"מ בדין זה. כיון דאף בדשיל"מ אמרינן ס"ס להקל, ודו"ק.
 וע"ע בשו"ת תורת חסד מלובלין סי' כ אות ב - ג שהביא עוד נפק"מ בע"ז ע"ש. וד"ב. ולכן נתתי אל ליבי לברר בקצרה כלל זה בחמץ, מוקצה, וחדש, אי הווי דשיל"מ או לא.

ז. דין חמץ אי הוי דשיל"מ:

נקדים תחילה דין חמץ שרבות דנו בו האחרונים אי חשיב דשיל"מ, ואני אבואה אחר הקוצרים לסכם בקצרה עקרי הדברים.
 והנה אף שקימ"ל להלכה דחמץ בפסח אסור במשהו (כגירסת ג' עמודי הוראה בסוגיא דפסחים דף ל. ודלא כהשאלות והחולקים דגרסי' גירסא אחרת בגמ', וכן פסקו הטו"ע או"ח סי' תמו ע"ש). מ"מ נחלקו הראשונים בטעם הדבר.
 שיטת התוספות בע"ז (דף סו), והרא"ש בפסחים (פ"ב סימן ה'), משום דחזינן שהתורה החמירה בחמץ, לכן גם חכמים החמירו בו לאסור אף במשהו (וע"ע ברא"ש ע"ז פ"ה סימן כט, שכתב טעם נוסף, וראה בס' ערוה"ש סי' תמו ס"ב מ"ש ע"ד ע"ש). לעומתם ברמב"ם (פט"ו מהמא"ס ה"ט) מבואר דטעמא הוי משום דהוי חמץ דשיל"מ, ולכן אפלו באלף לא בטיל.
 ובהבנת הדבר בפשטות דהתוס' והרא"ש לא ס"ל כהרמב"ם כיון דחמץ חוזר לאיסורו ולא חשיב דשיל"מ, וכמ"ש המרדכי פסחים פרק כל שעה ס' תקע"ג, בשם רבנו חיים כ"ץ דדבר החוזר לאיסורו (כחמץ) לא חשיב דשיל"מ, ולכן ביארו איסורו מטעם אחר. ובעצם סברא זו פליג ארמב"ם וס"ל דכיון שאחר הפסח תהיה כל התערוכות מותרת, אף שאחר שנה יאסר, מ"מ אית ליה זמן היתר, ולמה יאכלנו באיסור ימתין לזמן שהוא מותר ויאכלנו בהיתר.
 ונראה דמחלוקת התוס' והרא"ש (המרדכי ורבנו חיים), עם הרמב"ם, תליא בטעמא דדישיל"מ. לא בטיל דפליגי בה רש"י והר"ן במבואר באות ד לעיל. דהרמב"ם אזיל בשיטת רש"י דעד שאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר והרא"ש אזיל בשיטת הר"ן, דכיון שאין המתיר חוזר לעולם להיות מותר אלא שכל שנה חוזר לאיסורו א"כ אין דינו שווה לתערוכות ההיתר ואינו בגדר מין במינו, לכן לא חשיב דשיל"מ. וכן נקטי בביאור המחלוקת הגאון שאגת אריה, ובעל שו"ת תורת חסד הנ"ל שם, וכן בס' מנחת כהן ח"ג פ"ב ועוד.
 ואם תאמר, ומה נפק"מ לענין חמץ אי הוי דשיל"מ הוא בכל אופן קימ"ל דאסור במשהו, ומה איכפת לי הטעם? כתב הב"י בשם הרב המגיד (פ"א מהלכות חמץ ומצה הלכה ה') דנפק"מ בחמץ דערב פסח אחר חצות שאין איסורו בכרת, וממילא מצד חומר איסורו מהתורה, לא יהא אסור במשהו אלא בשישים בכלל האיסורים שבתורה, אולם אם איסורו הוא משום חומרת דשיל"מ כשיטת הרמב"ם א"כ אף בעו"פ אחר חצות אפילו באלף לא בטיל. עכת"ד ע"ש. ועוד האריכו בזה הפוסקים. וראה מש"ב בתורת חסד שם, ואחר ביאור דעת הראשונים העלה, דרוב הראשונים ס"ל דחמץ בפסח לא הוי דשיל"מ. (וכד' הרי"ף כמבואר שם באורך), רק דעת הרמב"ם והרמב"ן וסה"ת דחמץ הוי דשיל"מ, וכן נקטי הט"ז בשם רש"ל להלכה. נקטינן כדעת רוב הראשונים. עכת"ד ע"ש.

ח. דעת מרן השו"ע והרמ"א:

ובדעת מרן השו"ע לא זכינו לגילוי דעתו להדיא בע"ז, אכתי יש לדקדק ממה שפסק באו"ח סי' תמו ס"ג דחמץ בער"פ אחר שש שעות בטל בשישים, דאזיל בשיטת הרא"ש דס"ל דחמץ לא חשיב דשיל"מ. ופליג ארמב"ם דכתב להדיא בפט"ו מהמא"ס ה"ט, דחמץ חשיב דשיל"מ. והכי דייקי האחרונים בדעת מרן השו"ע, ראה מג"א שם סק' מ', וכן הוכיח בשו"ת דברי משה ח"א (סי' ל' דף כב ע"ג), ובזה נדחו דברי הש"ך יו"ד בנקודות הכסף סי' צב ד"ה ועוד, דהא דס"ל למרן השו"ע דחמץ יבש ביבש אוסר במשהו הוא משום דשיל"מ ע"כ. והכי נקטי בשו"ת תורת חסד (מלובלין) חאו"ח סי' כ', והביא דדעת רוב הראשונים הכי. וכן נקט להלכה מרן הראש"ל הגרע"י נר"ו בשו"ת יבי"א ח"ז שם אות יג. וע"ע בחוברת אורייתא ח"ד (עמ' קיד והלאה) ואף שהרמ"א הביא בזה ב' דעות ולא הכריע בדבר ראה ביו"ד סי' קב שם (ובתו"ח כלל עד סימן ט) העלה להדיא דחמץ לא חשיב דשיל"מ, וכן מוכח מזה שלא הגיה הרמ"א ע"ד השו"ע בסי' תמו כלום מדין זה משמע דמודה לדעת מרן השו"ע דמשעה שישית ולמעלה בע"פ בטל בשישים משמע דס"ל דחמץ בפסח לא הוי דשיל"מ, וכ"כ בס' מנחת יעקב (סי' לט סק טז) ועוד הוכיח ממה שמבואר בשו"ע או"ח כמה פעמים להתיר בסי' לענין חמץ בפסח משמע דס"ל דחמץ לא חשיב דשיל"מ, דאם איתא דחמץ הוי דשיל"מ הרי לשיטת הרמ"א יו"ד סי' קי' ס"ח לא מהני ס"ס בדשיל"מ (עיין מש"כ בחוברת תנובות שדה שם בסימן ב אות א) עכ"ת, ד, הביאו בשו"ת יבי"א שם.

ט. דין מוקצה אי חשיב דשיל"מ:

ועתה נבואה לבאר בקצירת האומר דין מוקצה אי חשיב דשיל"מ או לא:
 דהנה בתוד"ה ביצה דף יא: מוכח דס"ל (לתירוץ ב') דמוקצה הוי דשיל"מ והמנחת כהן (שם). כתב דלמ"ד חמץ לא מקרי דשיל"מ משום שחוזר לאיסורו לשנה הבאה, ה"ה מוקצה שחוזר לאיסורו לשבת ויו"ט הבאים. ולא דמי לביצה שנוולדה ביו"ט דחשיב דשיל"מ כיון שאחר שעבר היו"ט הותרה לעולם.
 וכ"כ שעה"מ (היו"ט פ"ב ה"ר ד"ה ועוד אפשר), ומדבריו משמע דאף ביוני שובך דסוגיא דביצה התם אמרי' דהו"ו דשיל"מ, אולם עיין בחת"ס עמ"ס ביצה מש"ב לחלק. אכתי לסתם מוקצה חשיב שפיר דשיל"מ עפ"ז.
 והרמב"ם דס"ל שמוקצה הוי דשיל"מ לטעמיה אזיל דגם חמץ הוי דשיל"מ אע"פ שחוזר לאיסורו. (וכמו שבאירנו לעיל טעמו ונימוקו בשיטת רש"י ע"ש).
 וע"ע בצל"ח פסחים ט: ד"ה תשע. דכתב דאין להחשיב למוקצה דשיל"מ לטלטל לאחר השבת, שהרי אי נימא שהוא באמת בטל יהא לו היתר בין היום ובין למחר ולא דמי לשאר איסורים שכל הנאתו הוא לפעם אחת דאז אמרינן שעד שתאכלנו באיסור תאכלנו בהיתר (ומסיק דכל מש"כ הוא שלא לטעם הר"ן דלשי' הר"ן ליכא למימר הכי), ודו"ק.
 וראיתי בשו"ת תורת חסד (מלובלין) ועוד בקהילות יעקב ביצה ס"ח, ושו"ת יבי"א בכמה דוכתי שמצדדים רבות להלכה מדברי הצ"ח הנ"ל.
 ולסיכום: ע"פ האמור לשיטת המנחת כהן וסיעתו, כיון שדעת מרן השו"ע (וכן הרמ"א) דחמץ לא הוי דשיל"מ א"כ גם במוקצה יש להקל דלא חשיב דשיל"מ ודוק'. כי קצרת.

י. אי חדש חשיב דשיל"מ:

ולכאורה ע"פ המורם כיון דהעמדנו דעת מרן השו"ע והפוסקים דנקטי דחמץ ומוקצה לא חשיבי דשיל"מ א"כ ה"ה לחדש וכמ"ש לעיל בשם רבינו יו"ט בפתחת דברינו.
 1. אך הרוואה יראה דגמ' ערוכה היא בנדרים דף נח תניא רבי שמעון אומר כל דשיל"מ כגון טבל, ומעשר שני, והקדש וחדש, לא נתנו בהם חכמים שיעורים ופירש"י והר"ן שם דחדש כיון שהעומר

מתירו להכי אפילו באלף לא בטיל, דהא אפשר להו בתקנתא. ובגמ' במנחות סח: אמרינן דאמוראי דאכלי חדש באורתא דשיתסר נגהי שיבסר ס"ל דחדש בחו"ל דרבנן ולספק לא חיישינן.

2. והקשה המורדכי (פ"ק דביצה) מסוגיא דביצה דף ד. דא"ר אשי כל דשיל"מ אפילו באלף לא בטיל ואפלו בדרבנן (דומיא דספק ביצה שנולדה ביו"ט) והכי קי"ל להלכתא (ראה או"ח תקי"ג סעיף א ב) א"כ אמאי לא חיישי אמוראי התם במנחות ואכלי חדש, והא חדש הוי דשיל"מ ותיירן. בשם רבינו יו"ט דלא מיקרי דשיל"מ דבר החוזר לאיסורו לשנה הבאה, כגון חדש, וכ"כ רבנו חיים (בפרק כל שעה) דחמץ לא מיקרי דשיל"מ הואיל וחוזר לאיסורו לשנה הבאה, עכ"ד. עיין בחידושי אנשי שם שם אות א' והביאם להלכה ביו"ד סי' ק"ב ס"ד ברמ"א ע"ש. אומנם שם נקט חמץ, אולם לדבריהם ה"ה חדש.

3. והרואה יפלא דתירוצם לכאורה הוא נגד גמ' מפורשת בנדריים דחדש הוי דשיל"מ? ועוד הקשה הפרי החדש (חיו"ד סי' קב) דלא דמי חדש לחמץ, כיון דחמץ איהו גופיה נאסר לשנה הבאה, משא"כ בחדש דאותה תבואה אינה חוזרת ונאסרת לשנה הבאה אלא תבואה חדשה (וע"ע רמב"ם פט"ו המא"ס ס"י, ורשב"א ת"ה דף קג, ופרי תואר יו"ד שם) ועוד הקשה הפר"ח דא"כ גם בביצה ושאר מוקצה נימא דלא הוי דשיל"מ כיון שחוזר לאיסורו?

4. ולחומר הקושיות, לחפש יצאתי מאי ס"ל לרבתינו נ"ע בהאי קושיא אלימתא ותבט עיני באבני מלאים סימן ה' שתירץ דבביצה (דהיינו ספק אם נולדה בחול ספר נולדה ביו"ט) וכן ספק תערובת שפיר אמרינן עד שתאכלנה באיסור ע"י ביטל תאכלנה למחר בהיתר גמור דלמחר תשרי ביצה בו לעולם, אבל בחדש באורתא דשיתסר נגהי שיבסר אין הספר על התבואה אם היא חדש או לא, אלא הספק הוא ביומא אם הוא שיבסר או שתיסר, וזה הספר חוזר לשנה הבאה, (דהיינו הספק דיומא חוזר כל שנה) והוי גומיא דחמץ שחוזר לאיסורו לשנה הבאה אבל גבי ביצה זה הספק שנסתפקנו עתה לעיה למחר תצא מספיקא ושוב לא יהיה זה הספק חוזר. עכ"ד ע"ש שהאריך עוד בענין, אולם אין בזה לתרץ כל קושיות הפר"ח ודו"ק.

וראיתי בכרתי ופלתי שעמד ג"כ בזה (יו"ד סי' קב סס"ק א) ותיירן דס"ל למהרי"ט ור"ח כדעת הירושלמי הביאו התוס' (בר"ה) וכן הר"ש דמשעה שנכנסו ישראל לא"י כל התבואה אפילו היתה בעליה מימים קדמוניות חל איסור חדש עליו וא"כ למ"ד חדש בזה"ז דרבנן ובטלה מצות חדש כשיבנה בית המקדש בב"א וישוב איסור חדש לחו"ל יהיה כל התבואה אסורה, ולא יועיל מה שעברה עליו יום הנף בגלות כמו שהיה בשמן ביאה לא"י כיון דחדש קימ"ל דרבנן, ולפ"ז הא כל טעם דשל היום אסור, מהרה יבנה ביהמ"ק הרי חוזר לאיסורו ולא הוי ודאי דשיל"מ וזהו היה כוונתו באמת עכ"ל ואמנם תירוצן זה דחוק, כמו שכתב הגאון כרתי ופלתי בעצמו בהמשך, ע"ש. ועו"ע בגהות רעק"א על הרמב"ם ריש פ"י מהל' מא"ס ובקה"י למרן הגר"י קניבסקי זצ"ל (ביצה ס"ח) מש"כ בזה. ועד עתה לא באנו על סיפוקינו לביאור שיטה בו. ויתרה מזו היא התמיהה קמייטא דסוגיא ערוכה היא דחדש הוי דשל"מ בנדריים, כנ"ל. ובדאי דלא נעלם מעיני ראשונים כמלאכים גמ' זו.

5. וחפשתי לישב דבריהם ולא עלתה בידי עד שמצאתי בספר פרי האדמה על הרמב"ם (המא"ס) דתירץ דהגמ' בנדריים איירי במידי דלאו בר זריעה הוא, כגון: קמח, וזה ודאי מיקרי דשיל"מ כיון דאיהו גופיה אינו חוזר לאיסורו והו"ל כלל מילי דשיל"מ אולם הא דאיירי בהו המורדכי הוא במידי דקיימי לזריעה כגון חיטים שדעתו לזרעם ובכה"ג כיון דאינהו גופייהו חוזרים לאיסורם כשיגדלו ונצטרך להמתין שיעבור עליהם העומר. דמו לחמץ ולא הוו דשיל"מ. עכ"ד. ואם דגם בזה הקשה שם המהרש"ק דיש לחלק דחדש לא דמי לגמרי לחמץ, כיון דבחמץ הוא עצמו נאסר משא"כ בחדש דלאו מאליו חוזר לאיסור אלא דאם יזרעם ויגדלו. יחזור לאיסורו (וכן הקשה שם המרש"ק ע"ש הגאון פרי האדמה נדחק לקיים ולחזק פירושו. ע"ש) מ"מ צ"ע כיצד לישב סוגיית הגמ' בנדריים עם שיטת ריו"ט וסייעתו.

ויוצא מכאן חידוש לדינא לדעת הגאון בעל פרי האדמה. דבחיטים דתבואה חדשה שחושב לזורעם, כיון דקיימי לזריעה, לא חשיבי דשיל"מ כיון דאינהו גופיהו חוזרים לאיסורם כשיגדלו ונצטרך להמתין שיעבור עליהם העומר ודמו לחמץ ולא דהוי דשיל"מ ואף שהדברים יוצאים מידי פשוטתם, כיון שלא הזכר אפילו רמז לדבר בד' המרדכי ורבנו יו"ט, וכן בגמ' בנדרים. מ"מ כדאי תירוץ זה לסמוך עליו בשעה"ד לישיב שלא יסתור רבנו יו"ט לדברי הגמ' בנדרים. (אלא אם נימא דס"ל דלא קימ"ל להלכה כגמ' זהו ועדיין צ"ע וישוב בדבר.

יא. שיטת הגר"ז בחדש:

ושו"ר בשו"ת תשובות והנהגות שם. שהיפך בדבר זה וז"ל: אך אכתי יש לדון בזה דהא דשיל"מ לא בטל כלל, וחדש הוי דשיל"מ כדאייתא בנדרים נט, אבל תשובות שבסוף שו"ע הגר"ז (כ) מסיק דבלחם שנאפה שוב לא מקרי דשיל"מ לגבי חדש לזמן ההיתר שהרי צריך לבער החמץ לפני הפסח. ומצינו כאן דבר פלא, שהנזהרין באיסור חדש, כיון שאצלם כבר נאסר מקודם ממילא לא נתבטל האיסור כיון שיערבו במזיד, משא"כ אלו שאין נזהרין דינם כשוגג בהוראה דבטל (דביטול), וכן אין כאן דשיל"מ כיון שהוא חמץ וכנ"ל וא"כ אם נאפה אצל יהודי שלא יודע מחדש או ס"ל דמותר. עדיף. עכ"ל ע"ש. ונראה דשיטת הגר"ז הנ"ל הוי דוקא בדבר חדש העשוי מחמץ, וכן מוכח מלשונו שם שו"ת סי' כ' שכתב' נשאל הרב אם יש לנהוג איסור חדש ביי"ש, והשיב דבר פשוט בקצרה כי יש להתירו מטעם תערוכות, ואף דהוי דשיל"מ להשהותו עד אחר העומר, ז"א דהא מטעם חמץ א"א להשהותו כ"א עד הפסח והבן. עכ"ל. אולם בדבר שאינו חמץ אף דהוי מתבואה חדשה, לא שייך טעם הגר"ז להתיר והדרין לכלל קמייתא דמשום דשיל"מ נגעו בה. והגהמ"ח נר"ו לענ"ד היה לו לפרש חילוק זה, כפי שעוד נרחיב בס"ד לקמן. ובו יתבאר ג"כ אי קימ"ל לפוסקים חילוק זה להלכה. (וגם אציין בהמשך דבריו שם עמ' תלג סי' תרנו מתבססים על סמך מאי דנקיט הגהמ"ח נר"ו דתבואה חדשה בחו"ל אינה אסורה אלא מדרבנן, אולם ע"פ המבואר לעיל בדברינו, ובסימן א', קימ"ל כמ"ד דהוי איסור דאורייתא, ולכן לענין הלכה הוא נפק"מ לחומרא, ודו"ק).

יב. שיטת האחרונים שמחלקים בין איסור חדש שיש בו חמץ לאיסור חדש שאינו מחמץ:

אכתי לעצם החילוק הנ"ל בין חדש שיש בו איסור חמץ דלא חשיב דשיל"מ, לחדש שאין בו איסור חמץ דחשיב דשיל"מ מצאתי באחרונים דקיימי בשיטה זו, וזה לשון הגאון תורת יקותיאל (שו"ת חיו"ד סי' קב סק"ד) ולכאורה היה נראה לפענ"ד בחדש דהוי דשיל"מ דווקא היכי שאפשר להשהותו עד אחר העומר כגון שהוא דבר שאינו של חמץ, אבל אם הוא דבר של חמץ שא"א להשהותו עד אחר העומר משום איסור בל יראה לא הוי דשיל"מ... והראיה דאמרינן דאם המאכל נתקלקל דלא הוי דשיל"מ (וגם הר"ן ס"ל הכי כמ"ש הב"י בבדה"ב) והא התם ג"כ האיסור חוזר להיתר ואפ"ה אמרינן דלא הוי דשיל"מ כיון שא"א לאוכלו אף שהוא מחמת דבר אחר, א"כ ה"ה היכא דא"א להשהותו מחמת איסור חמץ דלא מיקרי דשיל"מ, עכ"ל ע"ש וכן כתב בשו"ת התעוררות תשובה חיו"ד סיק קנט אות א - ב ע"ש. וכ"פ ג"כ ה"ג חכ"א (כלל נג סכ"ח) ובבינת אדם) (שם סי' נד).

ודברתי בזה (אב - תשנ"ו) עם הגאון המפורסם כמוה"ר רבי חיים קרויזוירט שליט"א אב"ד ק"ק אנטוורפן בבלגיה והשבני דנקיט להלכתא דחדש לא הוי דשיל"מ עכ"ד. ולא הסביר טעמו ונימוקו, ואפשר דס"ל כדעת המרדכי ורבנו יו"ט דלעיל או דאזיל בשיטת האחרונים הנ"ל הגר"ז, תורת יקותיאל וסייעתו.

ולפי שיטה זו. אף אי קימ"ל גבי חמץ דהוי דשיל"מ (כשי' הרמב"ם וסי') אין ראייה לדין חדש, דאף שגם בחמץ מחייב לשרוף כשהגיע הפסח שאני חמץ שנתערב בהיתר ואין מחוייבים לשרוף מדינא

וכ"כ בספר מנחת יעקב בת"ח כלל עד, וז"ל הת"ח שם, כ' המרדכי דחמץ לא מקרי דשיל"מ הואיל ונאסר לשנה הבאה ודלא כהרמב"ם, וכתב המ"י ומשמע דאי לאו האי טעמא הוי דשיל"מ, וקשה כיון שאסור לקיים התערוכות מה דשיל"מ שייך הכא בשלמא על הרמב"ם לא קשה דס"ל התערוכות חמץ מותר לקיימו אם אין בו כזית כדי אכילת פרס אכן לדעת שאר הפוסקים ובפרט לפי מה דקימ"ל דאפילו תערוכות משהו אסור לקיימו קשה, וצ"ל כמ"ש הר"ן עכת"ד. ע"ש ובשו"ת תשואות חן סי' כא. מש"ב.

ועוד יש להוסיף דלשיטתם אף אם ס"ל כדעת הפרי חדש, דאיסור חמץ שאני מאיסור חדש, כיון שאף את"ל גבי חמץ דחזור לאיסורו ולכן לא חשיב דשיל"מ. הוא משום שהחמץ עצמו חוזר ונאסר כל שנה אבל ובאיסור חדש שאינו שאין הדבר עצמו חוזר להיתרו אלא מותר אחר העומר לעולם. אכתי בדבר שיש בו גם איסור חמץ כגון: בשמרים מתבואה חדשה, אף שמצד איסור חדש חשיב דשיל"מ, אכתי נאסר בשנה הבאה משום חמץ ולכן לא חשיב שהותר לעולם ופקע מיניה חומרת דשיל"מ. ודו"ק

יג. שיטת הט"ז:

אולם דבריהם היפך דברי הט"ז יו"ד סי' רצ"ג ס"ק א. דעיסה שנלושה בשמירם של חדש אסור כל העיסה, ולא מהני ביטול מטעם דהוי דשיל"מ. עכ"ד.

ומקור דברי הט"ז הוא מתשובת הרא"ש (כלל ב). וא"כ קשה טובה שהרי להדיא כתב שם הרא"ש דשיכר הוי דשיל"מ וראיתי לגאונים הנ"ל שתירצו בזה, שו"ת התעוררות בתשובה (שם אות ב), תירץ א. שמירי בשיכר של שעורים של גוי (שהגוי אינו מחוייב לבערו קודם הפסח, וכשיבוא העומר או במוצאי יו"ט שני של פסח הותר, ולאחר הפסח מותר לישראל לשתותו. וחמץ של נכרי שעבר עליו דפסח מותר באכילה וכמב' בשו"ע (תמח ס"א). ועי"ל. דמירי שנכרי קנה שעורים של חדש מירא"ל ועשה מהם שיכר וכ"כ בשו"ת שאג"א ס' יב ושני ע"ש.

ב. עוד יישב שם, דעל כורחך מיירי הרא"ש שיש במה שנתערב ששום כנגדו דאל"כ בלא"ה אסור משום חדש, (וא"כ כיון דלח בלח אינו חוזר וניעור) א"כ כשהגיע פסח מותר לשתותו משום איסור חמץ אבל אסור לשתותו מפני שיכר של חדש שנתערב דהוי דשיל"מ. עכ"ד וע"ש שהאריך לבאר אופן זה. (כיצד הוי מין במינו).

ג. מיירי בשיכר שנתערב בס' דלא הוי כזית בכדי אכילת פרס ואינו אסור לשתות בפסח אלא מדרבנן, וס"ל להרא"ש כשיטת בני הטור באו"ח (סי' תמב) דמה שהוא רק מדרבנן א"צ לבער קודם הפסח, עכת"ד. וכן הגאון תורת יקותיאל עמד (שם) בע"ז לישב ד' הרא"ש, וז"ל. ואין להביא ראיה ממ"ש הרא"ש בתשו'. היינו משום דהתם ממה נפשק הוי דשיל"מ אי ליכא ס' בלא"ה אסור כמ"ש הרא"ש בתשו', ואם יש ס' א"כ מותר להשהות אליבא דכו"ע, ולהכי שפיר הוי דשיל"מ, אבל הכי שכל התערוכות הוא דבר של חמץ נראה לפת"ד דלא הוי דשיל"מ. עכ"ד ע"ש. ומדבריו נראה דס"ל דבשו"ת הרא"ש לא מיירי באופן דהוי חמץ דא"כ לא היה דשיל"מ ע"פ המבואר.

יד. מתשובת הרא"ש מוכח כהט"ז:

ואחר הקידה וההשתחוויה מול הדר"ג, ונשיקת עפרות רגליהם, לענ"ד חילוקים אלו קשה לרומזם אף ברמיזה בתשובת הרא"ש, והרי לך לשון הרא"ש, דחזינן היפך האמור. וז"ל, ומצאתי כתוב שם הר"מ מה שאנו נוהגים ששותים שכר י"א משום ס"ס ספק חדש ספק ישן ואת"ל חדש שמא השריש קודם העומר, ואני אומר דס"ס לא מהני בדשיל"מ אלא להכי שרי משום דיש ס' במים והא דאמרינן דאפילו באלף לא בטיל ה"מ מין במינו וכו' הוא דאמרינן גבי יו"ט שאלה מים ומלח לעיסתה אף בשא"מ לא בטיל ש"ה דלטעמא עבידי וטעמי לא בטיל ע"כ ואומר אני דהשומע טעה דמירושלמי ראיה לאסור דהדבר ידוע שהשעורים נותנים טעם במים והמים הם עיקר, ועדיפא טפי ממלח ושאר

בעיסה שהם אינו עיקר אלא נותנים בה טעם ובלא מלח ושזור נאכל המצה ותפל ובפ"ק דפסחים הקשו התוס' (תוס' שאנף דף ב.) דאמאי לא מברכים בפ"ה על השיכר של שעורים כי השעורים עיקר ולכך לא נהירא כלל ועוד דמאן יימר דאיכא ס' במים נגד השעורים ומה שכתבו בשם רבנו דדשיל"מ. עכ"ד.

הרי מסקנת דברי הרא"ש דבשיכר יש טעם שעורים ממש (וזה בודאי חמץ בפסח כמבואר בשו"ע סי' תמב ס"ה וכ"כ הרא"ש בפסקיו פרק אין עוברין בפסחים). וכל התירו מבוסס על הס"ס דבכה"ג מהני אף בדשיל"מ הלא"ה לא היה מתיר כיון שחדש הוא דשיל"מ, והרי מה בכך הא חדש זה שעשוי מחמץ לא חשיב דשיל"מ אלא ע"כ דאזיל בשיטת הט"ז שבכל גוונא חשיב חדש דשיל"מ, והדבר פשוט למעיין בתשובה שם. וכ"כ להוכיח כשיטת הט"ז הגאון בעל שו"ת תשואת חן סי' כ"ז ע"ש.

ואין לומר דס"ל לתורת יקותיאל, והגאון התעוררות בתשובה כמ"ד דס"ל דחדש לא חשיב דשיל"מ (רבנו יו"ט) כיון דגם לדידהו אם הוא חדש שאין בו תערובת חמץ, שפיר חשיב דשיל"מ, ואילו לשיטת רבנו יו"ט וסי' לעולם כיון שחזור איסור חדש כל שנה לא חשיב חדש איסור דשיל"מ ופשוט. וללמד זכות על הגאון נראה דהגאון בעל התעוררות בתשובה לא היה בידו שו"ת הרא"ש, לראות דבריו בהדיא (וכמ"ש להדיא שם אות א' ע"ש) ואפשר שאם ראה תשובת הרא"ש להדיא לא העמיד הני אוקימתות.

טו. נפק"מ לדינא. בשמרים מתבואה חדשה שנתערבו בשמרים דתבואה ישנה:

ולפ"ז נפק"מ גדולה לדינא, אם נתערב שמרים של תבואה חדשה בשמרים הרבה של תבואה ישנה דלשיטת הט"ז וסיעתו, אין בטלים ואפילו במשהו אסיר כיון שהווי דשיל"מ, ולשיטת הת"י, וסי'. לא הוי דשיל"מ ובטלי בשישים, ואם היה בשמרים דתבואה ישנה פי שישים ממה שנתערב מתבואה חדשה. בטלי והכל מותר.

טז. ישוב שיטת הט"ז מקושיית האחרונים:

ומ"מ קושיית האחרונים קשיא. דהאיך חשיב חמץ דשיל"מ והא צריך לשורפו, ונמצא דלא שייך למימר ביה יש לו מתירין?

וראיתי בחק יעקב או"ח סי' תמוז (ס"ק מח) דעמד בזה וכתב וז"ל. אע"ג דפסח אפילו תערובת משהו צריך לשורפו כדלעיל ר"ס זה, מ"מ אם עבר ושהה אפילו במזיד כיון שאין עוברים עליה מדאורי' בכל יראה, מותר לאחר הפסח בזה אפילו באכילה, ומה"ט מקרי לדעת פוסקים חמץ דשיל"מ אף שצריך לשורפו מ"מ כיון שאם עבר ושהה תערובתו מותר מקרי דשיל"מ, ובשו"ת תשואת חן הלך בדרך זו לישיב שי' הט"ז וסיעתו.

אמנם הוסיף שם, דמשמעות הרבה פוסקים דס"ל ג"כ דחמץ הוי דשיל"מ היינו מטעם התערובות כיון שהתערובות מותר, וכן הוא בלח"מ פ"ד מהלכות חמץ ומצה וכן בשו"ת חכם צבי סי' פו שהוכיח שם דמשהו א"צ לבער בפסח דאל"כ לא הוי דשיל"מ כיון שצריך לשורפו ולפי שיטה זו משמע היכא דמחוייב לשורפו לא הוי דשיל"מ, דלא כשיטת הט"ז עכת"ד ע"ש.

והנה מדברי הגאונים הנ"ל בתשואת חן, תורת יקותיאל, התעוררות בתשובה, משמע דלכו"ע אם הוה אסור (גם בעבר ועשה) בפסח (תבואה חדשה) לא חשיב בכה"ג דשיל"מ דלא חשיב יש לו מתירין אם אף קודם העומר אסור משום חמץ.

יז. שיטת מרן השו"ע:

ובדעת מרן השו"ע לכאורה בהשקפה ראשונה יש מקום לומר דכיון שגבי חמץ חזינן דס"ל דלא חשיב דשיל"מ וה"ה במוקצה ע"פ שי' המנחת כהן ראה אות ו מש"ב. א"כ ה"ה לאיסור חדש כיון דאיסורו חוזר משנה לשנה לא חשיב דשיל"מ.

אולם חזינן לרא"ש שאיהו בעל שיטת הסוברים גבי חמץ דלא הוי דשיל"מ, בכ"ז ס"ל דחדש הוי דשיל"מ וכ"ד הט"ז דבכל גוונא חשיב חדש דשיל"מ. על כורחנו הוא משום דבחדש אף שאיסורו חוזר משנה לשנה גוף הדבר התבואה או המוצר מזון שלפנינו. אינו חוזר לאיסורו לעולם, ומותר עולמית אחר שיעבור עליו ט"ז בניסן לכן שפיר חשיב דשיל"מ ויש לאסור תערבתו בכל שהוא. (וכן שמעתי ממרן הרשל"צ הגרע"י נר"ו. [תשנ"ד] דהעיקר להלכה דחדש הוי דשיל"מ עכ"ד.

יח. קם דינא:

דאיסור חדש חשיב דבר שיש לו מתירין. וכן דעת הפוסקים בדעת מרן השו"ע והרמ"א זי"ע. ולכן בנידון השאלה כיון שנתערב באיסור חדש יש לאסור כל הקמח המעורב. גם אם יש בקמח הישן פי שישים מהקמח החדש, וגם בקמח תוצרת חו"ל לענ"ד אין להקל והנלע"ד כתבתי וד' יאיר עינינו בתורתו אמן.

הרב אליהו ראש שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

בדין אתרוג של טבל

א. שנינו במשנה (סוכה לד:) אתרוג וכו' של דמאי ב"ש פוסלין וב"ה מכשירין, ומבאר שם הגמ' (לה:): דפליגי ב"ש וב"ה בדין מאכילין את העניים דמאי, דלכ"ש אין מאכילין העניים דמאי ולכ"ה מאכילין, ולכן גם העשיר יכול לצאת באתרוג של דמאי, דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני וחזי ליה, השתא נמי לכם קרינן ביה.

ועי' תוס' (לה:): ד"ה אחיא: שדקדקו דעד כאן לא פליגי ב"ש וב"ה אלא בדמאי משום דאי בעי מפקר להו לנכסיה והוי עני וחזי ליה. אבל בטבל ודאי, כולהו מודו. וכן משמע מרש"י (לה:). ד"ה ומאן, דלפי מסקנת הגמ' דבעינן לכו"ע היתר אכילה אתרוג של טבל פסול, אלא דמשמע מרש"י שם דפסולו הוא משום דאינו מותר באכילה. וע"ע ברש"י (לה:): ד"ה מאי טעמייהו דב"ה (בדמאי) הא לית ביה היתר אכילה ע"ש. משמע דלפי ב"ש אתרוג של דמאי פסול משום דאין לו היתר אכילה וה"ה לאתרוג של טבל לכו"ע. אבל בתוס' (שם) מבואר דהא דאין יכול לצאת באתרוג של טבל, הוא משום דהוי כמו אתרוג השותפין, משום דיש לכהן וללוי חלק בו ודמי לאחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית ע"ש. וכן משמע בר"ן בפ"י המשנה שהסביר דטעמא דב"ש באתרוג של דמאי הוא משום דלא קרינן ביה לכם, מפני שיש חלק בו לכהן ע"ש. וכן דקדק השאג"א מדברי הר"ן [ודלא כמו שהאריך בביאורים על חי' הריטב"א של מוסד הרב קוק (ציון 570) שחשב לומר דפסול אתרוג של טבל להר"ן הוא משום דאין לו היתר אכילה וזה אינו].

משמע א"כ דס"ל לתוס' דאין לפסול אתרוג של טבל משום דאינו מותר באכילה. ועי' באחרונים שהסבירו דס"ל לתוס' דכיון שיש לו היתר אכילה ע"י הפרשת תרומות ומעשרות, אין לפסולו משום דאינו מותר באכילה, דומיא דמה שאמרה הגמ' לגבי דמאי לכ"ה דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה אף דעתה לא הפקיר [ואף דבתוס' כתבו שם (לה:): בד"ה דאי בעי, דלא הוה צריך האי טעמא אלא משום דיש לו היתר אכילה לעני ע"ש מ"מ גם טעם זה אמת].¹

ב. ובאמת ראוי לעמוד על פרש"י שכתב, טעם פסול האתרוג של טבל משום דאינו ראוי לאכילה. דמאי שנא טבל מדמאי, דאמרינן דהוי שפיר לכם, משום דאי בעי מפקר לנכסיה והוי עני וחזי ליה, טבל נמי נאמר אי בעי מפריש תרומות ומעשרות וחזי ליה לאכילה. ויש לומר דלגבי טבל לא שייך לומר דאי בעי מפריש תרו"מ שהרי אסור להפריש בשבת ויו"ט. וכמבואר במשנה דבמה מדליקין (לד). משא"כ בדמאי הא קיי"ל דמאכילין את העניים דמאי. ולענין הפקר צ"ל דס"ל לרש"י כהמאירי והתוס' רא"ש בשבת שם (קכ"ז) שהוכיחו מגמרא זו דמותר להפקיר בשבת [וע' בשעה"מ (פ"ח מה' לולב ה"ב באריכות)].

ולתוס' דמשמע מהם דבאתרוג של טבל אין חסרון של היתר אכילה, אפשר לומר כמו שכתב השעה"מ אליבא דהריטב"א בשבת (ק"כ). דס"ל דאסור להפקיר בשבת שנראה כמקנה קנין בשבת, ואיכא שבות דרכנן (וע' בביאורים שם בחי' הריטב"א הוצ' מוסד הרב קוק ציון מס' 27 שהביא דכן כתב בחי' הרמב"ן ריש פסחים. וכתב שם שהוא כעניין ששנינו בביצה (ל"ו) אין מקדישין ואין

1) ועי' במנח"י (ח"ו סי' מה עמ' קי"ג טור ב') שהסביר אליבא דתוס' למה לא נגיד ה"מיגו" גם לענין השותפין, דכידו להפריש תרו"מ על אתרוג אחר, באופן שבאתרוג זה לא יהיה כלל שותף עם הכהן והלוי, על פי מה שכתב הר"ן דטבל כיון דאסור עד שיפריש עליו ממקום אחר, כשהוא נוטלו לצאת בו א"א לומר דליהוי דידיה משא"כ לענין היתר אכילה בידו להפריש מאתרוג זה מיניה וביה. ועי"ש.

מעריכין ואין מחרימין גזירה משום מקח וממכר ע"ש. וע' שו"ת רעק"א (סי' קע"ד) וע' באנצ' ערך הפקר]. והקשה השעה"מ מגמ' דידן דאי בעי מפקר לנכסיה, וכתב דס"ל לריטב"א דכיון דאיכא ביה זמן דחזי לאכילה אי מפקר לנכסיה (דהיינו בחול) שפיר קרינן ביה דבר הראוי לכם. ע"ש. ולפ"ז אף אנו נאמר לתוס' דס"ל דאף דאסור להפריש תרו"מ ביו"ט, מ"מ כיון שבחול מותר להפריש והיה ראוי לאכילה שפיר קרינן ביה דבר הראוי לכם. אמנם מהתוס' בערובין (ל"א) ד"ה דמאי, שהקשו דחזי ליה דמצי לאפרושי מיניה וביה וכו' ע"ש. אינו ראייה כמו שמסיימים שם דספק חשכה מעשרין את הדמאי, ואדרבה משמע מדבריהם דלולא זה לא היו מקשים. וצ"ל לפי מה שהסבירו האחרונים כאן דפליגי התוס' כאן והתוס' בערובין. [ואפשר עוד לומר דס"ל לתוס' כאן דמותר להפריש בשבת תרו"מ ע"י שנותן עניו בצד זה וע' תוס' גיטין (ל"א) ד"ה מחשבה ובמהרש"א שם ובשעה"מ פ"ד מתרומות ה"ט"ז ובשטמ"ק ביצה לה. הובאו באנציקלופדיה ערך הפרשת תרו"מ ציון 538].

ג. ובעניין אתרוג של טבל, יש לנו עוד שיטה שלישית והיא שיטת הרמב"ן המובא בר"ן, (ומקורו מהשגות הרמב"ן על הלכות לולב להראב"ד), שתמה על משנתנו שלא הביאה דין אתרוג של טבל עם שאר פסולי אתרוג כדרך ששנינו בברכות (מה) ובפסחים (לה) ובערובין (לא), והסיק מזה הרמב"ן דיוצאין באתרוג של טבל, וכ"ש בטבל של דמאי. ומתני' תרומה של דמאי קתני. וארישא קאי וכו' ע"ש. ועל מה שטענו בתוס' דהוי כאתרוג השותפין משום דיש לכהן וללוי חלק בו, השיב הרמב"ן דזה אינו דיכול לסלק הכהן והלוי באתרוג דעלמא שיפריש על זה באופן שיהיה אתרוג זה כולו שלו, והוה ליה כההיא דאמרינן פרק יש נוחלין (קל"ז), באחין שקנו אתרוג בתפיסת הבית דאם יש אתרוג לכל חד וחד יכול ליטלו לעצמו ולצאת בו, הלכך על כרחך יוצאין בטבל. אבל הר"ן השיב עליו דאין דינו ז"ל ברור דאתרוג של אחין שאני, דכיון דדעתיהו שכל אחד יטול איזה מן האתרוגים שירצה לעצמו הוה ליה כדידיה, אבל טבל כיון דאסור ביה עד שיפריש עליו ממקום אחר כשהוא נוטלו לצאת בו אי אפשר לומר דליהו ידיה וכו'. ע"ש. והריטב"א הסכים עם הרמב"ן.

ד. והנה לפי רש"י שכתב, שטעם איסור האתרוג של טבל הוא משום שאסור באכילה, צ"ל שע"פ מה שמבואר בתוס' סוכה (לה) ד"ה לפי שאין, דאין לפסול מטעם איסור באכילה רק ביו"ט ראשון. א"כ הכא נמי אין לפסול אתרוג של טבל אלא ביו"ט ראשון. וכן הוא במ"א (סי' תרמ"ט סק"כ) דרש"י ותוס' וכל בו מכשירין של ערלה בשאר הימים. אבל הרמב"ם (פ"ח מהל' לולב ה"ט) פסק דהפסלותו שהיא משום ע"ז או מפני שאותו אתרוג אסור באכילה, בין ביו"ט ראשון בין בשאר הימים פסול. וכן פסק השו"ע (סי' תרמ"ט ס"ה) והסביר המ"א שם (סק"כ) דהוא משום דראו חז"ל לאוסרו, כיון שהפסול בגוף האתרוג כמ"ש התוס' (כט) ד"ה בעינן הדר וליכא. ע"ש. ועי' בהגהות רעק"א על השו"ע (שם) שהקשה על הסבר המ"א, דא"כ למה הכשיר הרמב"ם פסול של יבש וחסר בשאר ימים, והשאיר בצ"ע. וכן הקשה בבית מאיר. [וראיתי בספר כפות תמרים (על הגמ' שם) שחידש דהרמב"ם למד שפסול האתרוג שאינו ראוי באכילה הוא, משום דאינו בכלל "פרי עץ הדר" הכתוב בתורה. וכן הוא בבית מאיר. וכן משמע ברמב"ם בפירושו על המשנה. ועי' מרכבת המשנה על הרמב"ם (פ"ח מלולב ה"פ) שהעיד דדרשה זו מפורשת בירושלמי וע"ש בבית מאיר ובמרכבת המשנה ובשו"ת מנחת יצחק (ח"ל סי' מה) שהאריכו להסביר מה הכריחו לרמב"ם לפרש כן]. ולפי טעם התוס' שהסביר באתרוג של טבל פסול משום דהוי כאתרוג השותפין פשוט דאין לאסרו רק ביום הראשון. וכך מבואר בר"ן שאתרוג של טבל פסולו רק ביום הראשון. וכבר דקדקנו לעיל (אות א') דהר"ן ס"ל כטעם התוס'.

נמצא דשלוש דעות בדבר דדעת הרמב"ם אתרוג של טבל פסול גם בשאר הימים. וכן פסק בשו"ע

הגרש"ז (תרמ"ט סעיף ט"ו)². דעת רש"י ותוס' והר"ן, דאין לפסול האתרוג של טבל רק ביו"ט הראשון אבל בשאר ימים כשר. וכן דעת הקרית ספר³. ודעת הרמב"ן והריטב"א דאתרוג של טבל כשר גם ביום טוב הראשון.

ה. מרן השו"ע (סי' תרמ"ט ס"ה) העתיק לשון הרמב"ם שאתרוג שפסול משום שאסור באכילה, פסול בין ביו"ט ראשון בין בשאר ימים. וע' במ"ב (שם סקמ"ה) שכוונת השו"ע לכלול אתרוג של טבל. וכן הוא בכה"ח (שם סקע"ט וסקמ"א). וע"ש בכה"ח (סקמ"א) דלאחר שהביא דעת הגרש"ז והמ"ב לאסור אתרוג של טבל כל שבעה, סיים "ולכן צריך להשגיח על האתרוגים היוצאים מארץ ישראל שיהיו מתוקנים מתרומות ומעשרות ולא יקנו ממי שאינו מוחזק בכשרות וצריך שיהיה לו עדות מב"ד הצדק. ע"ש.

וע' בב"י (סי' תרמ"ט) ד"ה הפסולין שהביא לשון הרמב"ם הנ"ל וכתב בשם הרב המגיד, שכן דעת הגאונים. עוד כתב שם שסברת הרי"ץ אבן גיאט והעיטור וה"ר יונה שהביא הטור היא כסברת הרמב"ם והגאונים.

גם בשו"ת הר' בצלאל אשכנזי (סי' ב'), קרא תגר על מה שנוהגים בצפת, שקונים האתרוגים מן הנכרים והולכים היהודים ובוררים הטובים וחותרים בידיהם ומביאין אותן לבתיהם, ואין זה נכון שהרי אף האתרוגים נתמרחו ע"י הישראל א"כ איך יוצאים בהם בטבלם, ואף גם זאת כל אחד אוכל אתרוג אחר המועד בטבלו (והביאו במ"א סתרמ"ט סק"ד).

אבל לעומת זה עי' בשו"ת מהרשד"ם (יו"ד סי' קצ"ב) שכתב על ערעור האתרוג, יש לי לומר שאין בו גמגום כלל, כיון שמצינו שהרמב"ם (צ"ל שהרמב"ן) ז"ל מכשיר לצאת ידי חובה באתרוג אפי' הוא טבל גמור מן התורה וכו'. והביא ראיה לדבריו, ואע"פ שהר"ן ז"ל דחה ראייתו, מ"מ כדאי הוא הרמב"ן ז"ל לסמוך עליו בדבר גדול מזה. וכ"ש לפי דרכנו שאמרנו שאין הטבל הזה אלא מדרבנן ואתרוג (של) דמאי יוצאים בו לדעת ב"ה דהלכה כוותייהו וכן פסקו כל הפוסקים. עוד אני אומר לרווחא דמילתא שאפילו היה בזמן הזה טבל מן התורה היו יוצאים בו ידי חובה, כיון שהיהודי כשחותך אתרוג מן האילן אינו חותכו לאוכלו, אלא לצאת בו ידי חובת המצוה, ואני לומד זה ממ"ש הרמב"ם וכו'. א"כ זכינו לדין דכיון שזה אינו גומר לאכול אלא למצוה יכול לצאת בו. עכ"ל. [וע' בשד"י חמד (ח"ד עמ' 152) שבשו"ת רבינו חיים הכהן מלכו"ב הסכים עם המהרשד"ם]. ועי' בספר כפות תמרים (סוכה לד:) שהשיב על דברי המהרשד"ם שמה שחשב לסמוך על הרמב"ן, יש להשיב דבשלמא אי לא הוה פליגי אלא הרמב"ן והר"ן, אפשר היינו אומרים כן, אבל כיון דאשכחן דהרמב"ם וכו' וכן דעת רש"י וכו' א"כ פשיטא דאין יכולים לסמוך על הרמב"ן נגד הרמב"ם ורש"י והר"ן. וכ"ש דאפילו להרמב"ן אין יכולים ליטלו לכתחילה משום מוקצה וכו'.⁴ גם מה שכתב, דטבל בזמן הזה דרבנן ואתרוג של דמאי יוצאין בו לב"ה, אינה טענה דשאני דמאי דאי בעי מפקר לנכסיה וכו' משא"כ טבל.⁵

(2) וע' במנח"י (שם) שרצה לומר דכן שיטת הראב"ד הובא בריטב"א, אבל לענ"ד אינו מוכרח, שהרי יש מ"ד דערלה אינו פסול רק ביום הראשון, ועי' בשלטי גבורים ומאירי ואכמ"ל.

(3) אבל יהיה חלוק בין רש"י לתוס' באתרוג של טבל השייך לכהן דלרש"י פסול ולתוס' מותר כמבואר בתוס' פסחים בשם הרשב"א.

(4) וע"ש בכפות תמרים בתחלת ד"ה של דמאי שכתב, דגם הרמב"ן לא אמר דאפשר לסלק הכהן באתרוג אחר א"כ יש לו אתרוג אחר, אבל אם אין לו אתרוג אחר מודה הרמב"ן דאינו יוצא י"ח.

(5) תדע דמאי לב"ש פסול אף דהוא מדרבנן.

גם מה שכתב, דכיון שאינו חותך האתרוג וכו' והביא ראייה מהרמב"ם, ראייה זו אינה מכיר
 היתם לא קאמר הרמב"ם גומר פרותיו לאכלן למעוטי גומר אתרוג למצוה, אלא הרמב"ם איירי,
 למעוטי גומר פרותיו למכרם וכו'. וסיים הכפ"ת דכיון שטענותיו של המהרשד"ם אינם מספיקות
 וכו', לכן צריך להזהיר ליהודים בעלי ההחזקות שבא"י שחותכים האתרוגים מן האילנות ונגמרה
 מלאכתם בידם, שיפרישו תרומה ומעשר מהם, שבאתרוג של טבל אין יוצאים בו ידי חובתם וכו'.
 וכל שכן דאפילו הרמב"ן לא הכשיר אלא בדיעבד אבל לכתחילה ודאי אין יוצאים בו ביו"ט דאסור
 לטלטל הטבל משום מוקצה כנ"ל. ע"ש.

והנה במה שכתב הכפ"ת לאסור האתרוג משום מוקצה עי' בספר בית מאיר (על השו"ע סי'
 תרמ"ט ס"ה) שכתב, דאין אלו אלא דברי תימה דאם מותר לצאת בו והוא אתרוג של מצוה מה
 מוקצה שייך בו.

גם במה שדחה הכפ"ת את מה שחידש המהרשד"ם דכל שאינו חותך לאכלו אינו באיסור טבל
 והביא ראייה מהרמב"ם, ועל זה כתב הכפ"ת דמה שכתב הרמב"ם שם הוא רק למעוטי גומר פרותיו
 למכרם אבל לא למעוטי גומר אתרוג למצוה. עי' בבית מאיר שם דבזה הדין עם המהרשד"ם, דאין
 הבל בין קוצר למצוה לקוצר למכור. אלא דהעיר הבית מאיר דמ"מ חייב בתרו"מ מדרבנן גם
 בגומר למכרם. ואף דכבר דימה המהרשד"ם אתרוג של טבל בזמן הזה לאתרוג של דמאי לב"ה,
 בזה הצדק עם הכפ"ת דאינו דומה, דשאני אתרוג של דמאי דאי בעי מפקר לנכסיה. וגם האור שמח
 הצדיק את הכפ"ת בזה ע"ש.

ובעיקר דינו של המהרשד"ם עי' באור שמח (פ"ח לולב ה"ב) שהאריך בעמקות נפלאה להוכיח
 דלוקטו למצוה הוי כלוקטו לאכילה וחייב בתרו"מ מן התורה. ע"ש.

1. מסקנא דדינא:

מכל הנ"ל עולה דקשה מאד להחיר אתרוג של טבל עכ"פ ביו"ט ראשון דכולם חולקים על
 הרמב"ן בזה כמו שכתב הכפ"ת. ועי' במנחת יצחק (ר"ז סי' מ"ה) שהעיר דמ"מ בשאר ימים,
 אדרבא הרמב"ם דפסל בשאר ימים הוי יחידאה, וכולם מכשירים בשאר ימים אף לברך עליו.
 אלא דציין דלא כך משמע מהמ"א, ובמ"ב בשעה"צ (אות מ"ב) הסיק דיש ליטול אתרוג של טבל
 בא"י בלא ברכה. ודקדק המנח"י דהמשמעות שבין ביו"ט ראשון ובין בשאר ימים יטלו בלא
 ברכה. והיינו דיטול ביו"ט ראשון משום שיטת הרמב"ן. ולא יברך אף בשאר ימים משום שיטת
 הרמב"ם.

הרב יעקב יעקב שליט"א
המכון למצוות התלויות בארץ

דין ערלה בהדסים לריח ולד' מינים

הנה את נידון שאלתנו האם בהדסים נוהג ערלה, יש לחלק לשניים.

- א. האם נוהג דין ערלה בעצי ריח ובהדסים ויהיה אסור להריח מהם, והאם יש חילוק בין אם העץ מוציא פירות או לא?
ב. מה הדין בנטילת הדסים שטרם מלאו להם ג' שנים, למצוות ארבעת המינים?

הנה בשאלה הא' נחלקו כבר הראשונים: הרשב"א בתשובה (ח"ו תשובה ק"א -ב והוב"ד בב"י יו"ד סי' ק"ח ד"ה "כתב הרשב"א") כתב וז"ל: בשמים של ע"ז ושל כלאי הכרם ושל ערלה אסור להריח בהם, דאסורים הם בהנאה, שכל שעושים להריח כוורד והדס אסור ליהנות מהריח. וכ"כ התוס' בשם ר"ת (ע"ז דף יב' ע"ב) ד"ה אלא כוורד והדס, לגבי בשמים של ע"ז. וכ"כ באורחות חיים וז"ל: כל מידי דלא הוי לריחא ריחא לאו מילתא היא, אבל דבר העומד לריח כגון: וורד והדס אסור ליהנות מהריח. וכך נפסק להלכה בשו"ע (יו"ד ק"ח ס"ז). וכתב הש"ך (שם) וז"ל: וכיון דאסורים בהנאה כל דבר שעשוי להריח כוורד והדס אסור להריח בהם. ובפרי חדש (שם) כתב, שבאיסורי הנאה כגון, ערלה וכלאי הכרם. אם עיקרן לריח אסור להריח בהם, ואם עיקרן לאכילה מותר להריח בהם. והמהרשד"ם ביו"ד סי' קצ"א כתב לענין עלי הוורד דתלוי במחלוקת הראשונים לענין פלפלין ודעתו נוטה להחמיר.

לעומת זאת יש הפוסקים, שבוורדים (המוציאים פרחים ובתוך הפרחים נמצא גרעין עגול וכו' זרע) ובהדסים אין דין ערלה, מפני שאינם פרי והם כשאר עלי הפירות שאין בהם דין ערלה. כדאיתא במשנה (ערלה פ"א מ"ז). וכ"כ בריטב"א סוכה ל"ה ד"ה והא דאמרין, ובשטמ"ק ברכות ל"ו ע"ב, ובראב"ד - מובא באורחות חיים, וכ"כ מהריק"ש ח"ב תשובה ל"ד, מהרי"ט יו"ד סי' ל"ד.

אמנם גבי ע"ז כתב הריטב"א (ע"ז דף י"ב ע"ב) בד"ה אמר ריש לקיש לא שנו, שוורד והדס אסורים בהנאה הואיל וקא מתהני מריחא, ואע"ג דריחא לאו מילתא (פסחים כ"ו ע"א) ה"מ במילי דלא עביד לריחא, אבל בהני דלריחא עבידי, ריחא דידהו כאכילה דאידיך ואסור עכ"ל. והיינו כוורד והדס של ע"ז אבל לא בשל ערלה, וכך גם מסיים הריטב"א (שם) ומ"מ הדס של ערלה מותר להריח שאין ערלה נוהגת בו.

הרדב"ז (ח"א סימן מ"ד) כתב, שאין דין ערלה כוורדים אפילו על הגרעינין מפני שרוב בני אדם נוטעים אותם להריח, וז"ל: ואם הוא אילן שאינו עושה פירות כגון: הכופר או יסמין מותר להריח בו או לאוכלו, דקרא כתיב: "ונטעתם כל עץ מאכל", ואין זה עץ מאכל אלא עץ של ריח או אילן סרק, שכל אילן שאינו עושה פירות אילן סרק הוא, ולדעת האומרים שמברכים על הוורד הנותן ריח טוב בפירות משמע שעץ מאכל הוא ואסור להריח בו, אך היות ולא אוכלים את הוורד כמזון אלא רק לשמירת הבריאות הילכך אין זה עץ מאכל, וכללא דמילתא רק אילן הנטוע לפירות מאכל אסור להריח בו משום ערלה אפילו בעודם בוסר. עכ"ל.

ונראה א"כ שה"ה להדס שאין נוהג בו דין ערלה, ולמרות שיש בו פירות שנקראים ענבי דאסא, היות ונטיעתו היא לא לאכילה אלא לריח אין בו דין ערלה, וכדין הוורד. ואפילו אם נאמר שאוכלים את פירות ההדס, לאו פירי ניהו כדתניא (מנחות דף כז' ע"א) ד' מינים שבלולב שנים מהם עושין פירות ושנים מהם אין עושין פירות, וכיון דאמר' דהדס וערבה אין עושין פירות ש"מ דפירות בנות אסא לאו פירי ניהו, ומברכין עליהן שהכל. וכן כתב בשבלי הלקט סימן קס' וז"ל: האוכל ממה שמוציאין אילני סרק מברך עליהן שהכל כגון: בנות אסא, אע"ג שבישלן והויין כפירות מברך שהכל.

והנה מצאנו לרש"י בגמרא (סוכה דף ל"ג ע"ב) ד"ה בעל וז"ל: וערלה ותרומה לא שייכא אלא באתרוג, ע"כ. משמע שבהדס אין דין ערלה, וכ"כ הר"ן (סוכה ל"ג ע"ב) ד"ה בעל. וכן מצאנו בחידושי הגרע"א ליו"ד סוף סי' רצ"ד שכתב וז"ל: הנוטע להריח פטור מן הערלה, וכן אילן שאין פירותיו מאכל בריאים ונוטעים לרפואה אין בהם דין ערלה. עכ"ל. וכן פסק בערוך השלחן (סימן רצ"ד ס' ל"ח) וז"ל: וכן כשנטע להריח בהם ולא לאוכלם ויש היכר בזה פטור מן הערלה, ומיהו לדעת הגרש"ז אורבך זצוק"ל (מנחת שלמה סי' ע"א ס"ק ד) הנוטע תפוחים או אתרוגים לריח שפיר חייבים בערלה כנוטע זית להדלקה כיון שהפירות ראויים ממש לאכילת אדם ודעתו של הנוטע בשביל הפרי ואין זה דומה לנוטע לסייג ולקורות שמפקיע מהעץ שם מאכל, ומה שכתב הגרע"א "או בשביל להריח" אין בהם דין ערלה כונתו לעץ שאין פירותיו טובים למאכל ועיקר נטיעתו אדעתא דריח. ע"כ. וכ"פ הגאון החזו"א בהלכות ערלה סי"ד שהנוטע אילן מאכל להריח חייב בערלה שאין כאן שינוי ואעפ"י שעומד לריח מ"מ סתמו עומד לאכלו בסופו.

ועוד כתב הגרש"ז אורבך (שם סוף ס"ק ג) וז"ל: ועיין פתח הדביר (או"ח סי' ר"ב) שכתב שהלך פעם עם רבו וראה איך שרבו ברך על ענבי הדס בפה"ע ושאלו הא קיי"ל דברכתן שהכל (או"ח סי' ר"ב ס"ט) והשיב לו דמין זה חשוב הוא למאכל, וזהו כנראה כוונת הב"י (יו"ד סי' ק"ח ס"ז) שהביא את תשובת הרשב"א, עכ"פ זהו רק בענבי הדס ולא בהדס עצמו, עכ"ל.

[מכאן ואילך נכתבו הדברים בדיבור חברים עם הרש"ז רווח שליט"א יו"ר המכון] הברכ"י (סי' רצ"ד אות י"ג) כתב שאין כלל ספק שאילנות שאין להם פרי ועשויים לריח, שאין בהם ערלה שהרי אילן מאכל כתיב. וכתב שכך ראה ברדב"ז (הנ"ל), ובהמשך הביא הברכ"י מש"כ הדרב"ז שרק אם נטע את האילן לשם מאכל אסור להריח בפירותיו, אך אם עיקרו לריח מותר להריח אף מפירותיו, וכתב עליו וז"ל: ואישתמיטתיה תשובת הרשב"א שהביא הב"י, ע"כ. ומשמע שדעת מרן החיד"א שדין ערלה נוהג בעץ מאכל שיש בו פירות אפי' נטען לריח כיון שמ"מ שם פרי עליו, אך אה"נ באילנות שאין בהם כלל פירות אין בהם דין ערלה ומותר להריח בהם עיי"ש.

וכך מדויק מלשונו של הרמב"ם ז"ל (מע"ש ונט"ר פ"ט ה"י) שכתב, הנוטע אילן מאכל וכו' כל מה שיוציא האילן בתוך זמן זה הרי הוא ערלה עכ"ד. הרי לך שדקדק הר"מ לכתוב אילן מאכל דווקא. וכך הקפיד הר"מ לכתוב עוד כמה פעמים. וכן מדויק מלשונו של מרן השו"ע בריש סי' רצ"ד שכתב, הנוטע עץ מאכל מונה לו ג' שנים וכו' הרי לך שגם הוא דקדק לכתוב עץ מאכל בדוקא.

ובזה ניישב מה שהבאנו לעיל שמרן השו"ע ביו"ד פסק כתשובת הרשב"א, שאסור להריח בבשמים של ערלה, היינו בבשמים של אילן מאכל, אך באילנות שאין להם פרי כלל, או אפילו שיש להם פרי רק שאינם טובים למאכל, והוא נטע את העץ אדעתא דריח, והוא לוקח את העלים להריח בהם, מותר לכתחילה שאין דין ערלה נוהג בהם. וזהו שהדגיש מרן בלשונו עץ מאכל. וכ"כ מרן הגרש"ז זצ"ל (שם) שמה שכתב בתשו' הרשב"א והביאו מרן להלכה, שנוהג דין ערלה בהדס, היינו בענבי ההדס ולא בהדס עצמו.

שוב הראה לי יו"ר המכון שליט"א שבכה"ח (סופר - סי' תרמ"ט אות ט"ל) שכתב שבהדס אין בו דין ערלה כיון שאינו פרי. וכך מדייק מלשונו של מרן השו"ע הנ"ל. וברוך שכינותי.

אמנם בילקוט יוסף ח"ג (סי' רט"ז סעי' י) כתב הגאון הר"י יוסף שליט"א וז"ל: וכן בוורד ובהדס נחלקו הפוסקים אם מותר לברך ברכת הריח על בשמים של ערלה או לא ושב ואל תעשה עדיף, עכ"ל. ובמקורות שם ציין לתשובת הרשב"א הנ"ל ולדברי מרן בשו"ע ביו"ד שם. ושוב הביא את דברי הרב החיד"א בברכ"י שם ואת תמיהתו על הרדב"ז שכתב עליו ואישתמטתיה תשובת הרשב"א וכו', וכתב הגרי"י ומשמע שדעת מרן החיד"א שדין ערלה נוהג בהדס, אשר על כן למיחש בעי, עכת"ד.

אך לענ"ד (והסכים עמי יו"ר המכון שליט"א) נראה שאין הכרח לדבריו כפי מה שביארנו לעיל לרוב הפוסקים ראשונים ואחרונים שאין דין ערלה בהדס וגם מש"כ בתשובות הרשב"א שהביאם בב"י היינו רק בענבי ההדס, או בוורד שעושים ממנו מיני מרקחת, אבל בהדס עצמו או בעלי הוורד נראה פשוט שאין נוהג בו דין ערלה, כיון שהתורה כתבה "עץ מאכל" וזה אינו עץ מאכל. וכך מוכח מלשונו של מרן בשו"ע הל' ערלה שם. וגם מרן החיד"א לא פליג ארדב"ז אלא באילן מאכל שנטעו לריח, אך אילנות שאין בהם כלל פירות או שיש והם אינם ראויים למאכל בד"כ ואדעתא דריח נטעו ליה, וכגון ההדס גם לדעתו אין נוהג בו דין ערלה והדברים מפורשים ועי"ש. וכ"כ בכה"ח הנ"ל שבהדס אין בו דין ערלה שאינו פרי וכך הוא דייק מלשונו של מרן בשו"ע.

הדס למצוות ארבעת המינים:

הנה כל מה שכתבנו לעיל הוא, בנטילת הדס ע"מ להריח בו. אך לענין נטילת הדס למצוות ארבעת המינים נראה שהדבר הרבה יותר קל, שהרי נטילת ההדס היא לשם מצווה, וכיון שכן הא קיי"ל מצוות לאו ליהנות ניתנו. וכמו ששנינו לגבי שביעית ועי' שו"ת ציץ הקדש ח"א סי' ט"ו בשם המהרי"ל דיסקין. וכ"כ בשו"ת מנחת יצחק (ח"ו סי' ק"ל) ולדעתו גם סתם הדסים אם נלקטו למצווה אין דין שביעית נוהג בהם. וגם החולקים בסתם הדסים, מ"מ מודו שכיום כל ההדסים שנמכרים למצווה הם ניטעים לשם כך ולא לשם ריח. (ועי' שו"ת משנת יוסף ח"א סי' ל' שכ"כ בשם מרן הגרשז"א). וכך פסק בכה"ח הנ"ל. וכך פסק להלכה מו"ר הגר"ש עמאר שליט"א בספרו (כת"י) על קיצור הל' המועדים חודש תשרי הל' נג. שבהדס אין נוהג דין ערלה כיון שאינו פרי.

מסקנא דמילתא:

א. ההדס אין בו דין ערלה. כיון שאינו פרי, והתורה הקפידה שיהיה עץ מאכל ע"מ שיהיה אסור משום ערלה.

ב. מותר לכתחילה לברך ולהריח בהדס שטרם מלאו לו ג"ש.

ג. אפשר לכתחילה ליטול הדס שטרם מלאו לו ג' שנים לצאת י"ח מצוות ארבעת המינים.

אגרונום יהורם דנינו הי"ו
המכון למצוות התלויות בארץ

תפ"א ותפ"א מתוק

לכבוד הרה"ג אבנר קבץ שליט"א
ירושלים עיה"ק ת"ו
השלום וברכה!

נתבקשתי ע"י כב' הרה"ג ה"ה שניאור רווח שליט"א יו"ר המכון, לבחון את שאלת כב' אודות התפ"א והתפ"א מתוק האם ניתן לעשר מזה על זה?

הנה ע"פ הגמ' ירושלמי כלאים (פ"א ה"ה). עיקר ההתייחסות במינים היא, לצורת העלים, צורת הפרי וטעם הפרי. וראה עוד, במאמרו של הרב יעקב יעקב שליט"א תנובות שדה (גליון מס' 4). אודות הדלעת והדלורית. ולכן בתשובה נתייחס לג' הדרישות הנ"ל.

התפ"א והתפ"א מתוק (בטטה). משתייכים שניהם לירקות הפקעת. (פקעת = איבר אגירה תת קרקעי).

התפוח אדמה:

תפוח"א נמנים עם משפחת הסולניים. צמח התפוח"א הוא עשבוני **חד עונתי**. העלים מורכבים (כל עלה מורכב ממספר עלעלים) - ראה תמונה 1 א. העלים מסודרים על הגבעול בצורה סלילנית - ראה תמונה 1 ב. ו 2. מניצנים חיקיים המצויים בפרקי הגבעול התת קרקעי מתפתחים גבעולים תת קרקעיים ובקצה שלהם נוצרת הפקעת. שהיא **גבעול מעובה**. קליפת הפקעת בעלת גוונים שונים בהתאם לזן. (גווני צהוב, גווני חום, אדמדם וסגול).

תנאי אקלים להתפתחות:

1) להתפתחות הפקעות דרושה הטמפ' המיטבית היא 16 עד 18 מ"צ. בטמפ' גבוהות יותר מתעכבת יצירת הפקעות וב 30 מ"צ כמעט ולא נוצרות פקעות. וגדילת הנוף מומרצת.
2) רוב צמחי התרבות יוצרים פקעות בימים קצרים. אך, לאחר ברירת טיפוסים שונים ניתן למצוא זנים שמיצרים פקעות גם בימים ארוכים של 16 שעות ויותר.

הבטטה:

הבטטה משתייכת למשפחת החבלבלים. הבטטה היא צמח **רב שנתי**. אך, מגדלים אותו כחד שנתי.
הפקעות הנאכלות מקורן **משורשים מעובים**. לצמח גבעול ארוך השרוע ע"פ הקרקע שיכול להגיע ל 4 מטר. הגבעול מסתעף ומשתרש בקלות לכל אורכו.
העלים בעלי פטוטרות ארוכות רובם מסורגים על הגבעול וצורת עליהם שונה. מעלה תמים ועד עלה גזור ומפורץ לאונות - ראה תמונה 3.
השורשים מסוגלים להעמיק יותר ממטר ולהתפשט ברוחב.

הפקעות נוצרות משורשים צדדים הקרובים לגבעול לרוב סמוך לפני הקרקע. אך, יכולות להווצר בעומק וגם במפרקי הגבעולים. לפקעות צורות שונות וצבע הקליפה שונה בין הזנים. (לבן, קרם, צהוב, ורוד, כתום, אדום, ארגמן) גם בטעם הפקעת ובהרכבה התזונתי יש שוני רב בין הזנים. מפקעות מתוקות מאוד עד לחסרות מתיקות. קליפת הבטטה עדינה וחסרת טעם, שאותו יש לתפו"א. בד"כ הבטטה עשירה מתפוח"א בעמילן, סוכר ובוטמינים. הבטטות מתקבלות לאחר כ- 160 יום לעומת כ 100 יום בתפו"א. זן הבטטה המקובל בארץ היא גורג'יה גט. עליו תמימים, קליפת הפקעת ורודה ארגמנית והציפה כתומה, מתוקה ולחה.

תנאי אקלים:

הבטטה בעלת דרישה לטמ"פ גבוהות. לשם צמיחה טובה ולקבלת יכול סביר דרושים לפחות כ - 5 חודשים חמים בתנאי הארץ, ניסן עד תשרי.

לסיכום:

- (1) צורת העלים שונה לחלוטין.
- (2) צורת ההתפתחות שונה.
- (3) צורת הפרי שונה.
- (4) הבטטה נוצרת משורש, התפו"א מגבעול.
- (5) עונות התפתחות שונות.

מכאן שהתפו"א והבטטה אינם עונים לדרישות ההלכה ע"מ שיחשבו למין אחד. ולכן, לא ניתן לעשר מהבטטה על התפו"א. הדברים הובאו בפני הרב שניאור רווח שליט"א יו"ר המכון והסכים איתם להלכה.